

CUMHURİYET DÖNEMİNDE FENER RUM PATRİKLERİNİN SEÇİMİ

Salih İNCİ*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 15 Ekim 2021, **Kabul Tarihi:** 13 Aralık 2021, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2022, **Atıf:** İnci, Salih. "Cumhuriyet Döneminde Fener Rum Patriklerinin Seçimi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (Mart 2022): 1-36.

<https://doi.org/10.33415/daad.1010461>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 15 October 2021, **Accepted:** 13 December 2021, **Published:** 31 March 2022, **Cite as:** İnci, Salih. "The Election of the Fener Greek Patriarchs in the Republic of Turkey". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 22/1 (March 2022): 1-36.

<https://doi.org/10.33415/daad.1010461>

Öz

İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi, Hristiyanlığın en önemli kiliselerinden biridir. Patrikhanenin başındaki en yüksek dini lider, İstanbul Kilisesi Başpiskoposu ve Fener Patriği olarak bilinir. Patrik seçimleri, Bizans döneminde oluşturulan kilise geleneğine göre gerçekleşmiştir. Kilise, patrik seçimlerinin Tanrı'nın inayeti ve kutsal ruhun rehberliği sayesinde ilahi bir lütufla gerçekleştiğine inanmaktadır. Hristiyan inancına göre bu, patriğe yardımcı olmak için onun başkanlığında patrikhaneyi yönetmekle görevli olan o zamanki Kutsal Sinod'daki piskoposlar aracılığıyla gerçekleşmekteydi. Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde de patrik seçimlerine etki eden üç temel aktör ön plana çıkmıştır. Bunlar patrik, Kutsal Sinod ve siyasi iktidarlardır. Ancak seçimlerde her dönemin kendine özgü sosyal, ekonomik, siyasi ve uluslararası şartlarına bağlı olarak başka aktörler de devreye girmiştir. Biz bu çalışmada konuyu tüm bu faktörler çerçevesinde, daha çok Türkiye Cumhuriyeti bağlamında ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Patrikhane, İstanbul, Kutsal Sinod, Osmanlı, Türkiye Cumhuriyeti.

* Doç. Dr. Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı, Kırklareli, Türkiye, incisalih@klu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2252-5564>

The Election of the Fener Greek Patriarchs in the Republic of Turkey

Abstract

The Fener Greek Patriarchate in Istanbul is one of the most important churches of Orthodoxy. The supreme ecclesiastical leader at the head of the Patriarchate is known as the Archbishop of the Istanbul Church and the Fener Patriarch. Patriarch elections were held according to the church tradition established in the Byzantine period. The Church believed that the election of the Patriarch was accomplished by divine grace, through the grace of God and the guidance of the Holy Spirit. According to the Christian faith, this was done through the bishops who attended the Holy Synod. In the Byzantine, Ottoman and Republican periods, three main actors that influenced the patriarch elections came to the fore. These; The Patriarch, Holy Synod and political powers. However, depending on each period's specific social, economic, political and international conditions, other side actors were also involved in the elections. In this study, we will try to examine all these factors by chronology, especially in the period of the Republic of Turkey.

Keywords: Patriarchate, Istanbul, Holy Synod, The Ottomans, Republic of Turkey.

Giriş**

2 | db

Hristiyan dünyasındaki birçok kilise, seçilmiş ruhanî bir liderin önderliğinde yönetilir. Bu nedenle kilise hiyerarşisinde en üst makamda olan bu ruhanilerin seçimleri, her zaman önemli olmuştur. Biz bu çalışmada konuyu İstanbul Rum Ortodoks Kilisesi, bilinen adıyla "Fener Rum Patrikhanesi" açısından ele almaya çalıştık. Çalışmanın amacı, muhtemel bir seçimden önce, patrik seçimlerinde geçmişten günümüze yaşanmış tecrübeleri özetleyerek bazı tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktır. Buradaki temel iddiamız, seçimlerde belirleyici unsurun - Ortodoks teologların dile getirdikleri gibi- sadece kilise geleneğinin değil, bunun dışında süreci etkileyen farklı aktörlerin de olduğudur. Tüm zamanlarda ana aktörler patrik, Kutsal Sinod ve siyasi iktidarlar olmuştur. Bunların yanı sıra seçimde yerel, bölgesel ve uluslararası değişik aktörlerin de etkin oldukları görülmüştür. Makale boyunca bu iddia, tarihsel veriler ve pratik uygulamalarla desteklenmiştir.

Bu çalışmada daha çok Türkiye Cumhuriyeti dönemine odaklandık. Ancak konuya dair tarihsel süreci hatırlatmak, zaman içerisinde benzerlik ve farklılıklarıyla birlikte seçimlerdeki sürekliliğe ve devamlılığa vurgu yapmak, böylece bir konu bütünlüğünü sağlamak için Bizans ve Osmanlı dönemine de kısaca değinmeyi gerekli gördük. Zira kimi seçim zamanlarında karşılaştığımız gibi konu, tarihsel sü-

** Makaleye, Fransızca kaynaklar konusundaki destekleri için Dr. Arş. Gör. Gülayşe ÜLGEN TÜREDİ'ye teşekkür ederim.

reçten kopuk, sadece belli bir dönem ve konjonktürel etkilerle ele alındığında gündelik politik tartışmalara kurban edilmektedir. Amacımız, tarihsel hafızayı hatırdan çıkarmadan ileride patrikhane bünyesinde yaşanması muhtemel bir patriklik seçimine dair belli bir çerçeveye sunmak ve küçük de olsa bir katkı sağlamaktır.

1. Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Patrik Seçimleri

Makalenin ana konusu olan Türkiye Cumhuriyeti dönemine geçmeden evvel burada ana hatlarıyla önce Bizans, daha sonra Osmanlı dönemi hakkında bilgi verilecektir. Bununla konunun tarihsel arka planının daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir. Her ne kadar bu dönemdeki teolojik tartışmalar makalenin sınırları dışında kalsa da Bizans dönemi, teolojik anlayışların ve kilise geleneğinin oluştuğu çok önemli bir dönemdir. Osmanlı dönemi de kısmi değişikliklerle birlikte Bizans'ta oluşan geleneğin sürdürülmesi ve cumhuriyet'e geçişin tamamlanması bakımından sürecin önemli bir halkasını oluşturmaktadır.

1.1. Bizans Dönemi

İstanbul Kilisesi'nin kurucusu sayılan Havarî Andreas'tan (ö.37) 1453'e kadar Bizans döneminde 158 kişi, kilisenin tarihsel gelişimine paralel olarak; piskopos, başpiskopos ve patrik unvanlarıyla¹ kilisede en üst ruhani olarak görev yapmışlardır.² Bizans'ta seçim denilince akla gelen ilk şey din – devlet ilişkileridir. Bu konuda Kaisareialı Eusebios'un, (265-340) teolojik yorumları etkili olmuştur. Eusebios'a göre dünyadan ayrılan İsa, ruhani gücü havarilere, sivil gücü de Sezar'a tahsis etmiş, dolayısıyla imparator meşruiyetini İsa'dan almıştır.³ İmparator, gökteki tanrısal krallığın yeryüzündeki temsilcisi olduğundan ona itaat etmek gerekirdi. Bu "kutsal kral" anlayışı, Eusebios'tan yaklaşık iki asır kadar sonra Papa Agapetus'un (535-536) konuya yönelik açıklamalarında da görüldüğü üzere, zamanla bir

db | 3

¹ Miladi 330'a kadar kilisenin başındaki yönetici "piskopos" olarak anılmaktaydı ve bunlar bağlı buldukları Ereğli Piskoposluğu'nun onayıyla seçilmekteydiler. İstanbul, imparatorluğun başkenti olunca kilisenin başrahibi "başpiskopos" unvanını aldı. 451 Kadıköy Konsilinden sonra ise kilise patriklik seviyesine yükseltildi ve başrahipler "patrik" olarak isimlendirildi. Vasilios Stavridis, "A Concise History of The Ecumenical Patriarchate", çev. George Dion Dragas, *The Greek Orthodox Theological Review* 45/1-4 (2000), 59-60.

² *İmerologion tu İkumeniku Patriarhiu Etus 2009* (Selanik: Ekdosis İkumeniku Patriarhiu, 2009), 607-611; Patrikhane yaylığı bu sayıyı vermekle birlikte bazı kaynaklarda küçük farklılıklar olabilmektedir. Örneğin çağdaş bir isim olan Vasilios Stvaridis, bu sayıyı 162 olarak zikretmektedir. Bkz. Vasilios Stavridis, *İstoria tu İkumeniku Patriarhiu 1453-Simeron* (Selanik: Ekdotikos İkos Adelfon Kiriakidi, 1987), 60.

³ Deno J Geanakoplos, "Bizans İmparatorluğu'nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek", çev. Mustafa Alican, *Tarih Okulu IX* (2011), 175.

ideolojiye dönüşmüş ve bu ideoloji de sonradan “politik teoloji” ya da “emperyal teoloji” şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim Bizans tarihinde imparatorların kilise meseleleri üzerinde de belirleyici roller üstlenmeleri, tamamen değilse de bir ölçüde buradan kaynaklanmaktadır.⁴

Kilise bünyesinde ruhbanların seçimine ya da atanmalarına dair ilk resmî hükümler, İznik Konsili’nin bazı kanonlarında düzenlenmiştir.⁵ Bu düzenlemenin hem o dönem hem de sonraki süreç açısından büyük bir zaruret olduğu gözlenmektedir. Çünkü çeşitli şehir ve eyaletlerde görev yapacak üst rütbeli ruhbanların seçimleri, kilise tarihinde bazen kanlı çatışmalara ya da yeni hizipler oluşmasına yol açabilecek ölçüde tartışmalara neden olmuştur.⁶ Bu bağlamda imparatorluk yönetimi, bazı dönemlerde çıkarılan yasalar aracılığıyla bu ruhban seçimi meselesini hem hukukî bir zeminde çözmeyi amaçlamış, hem de kilise-devlet ilişkilerinin çerçevesini belirlemek istemiştir. İmparator II. Theodosius (408-50) ile Iustinianus’un (518-527) “Codex”leri, III.Leon’un (717-41) “Evlogia”sı, I. Vasilios’un (867-886) “Prokheiron”u, ve ayrıca VI. Leon’un (886-912) “Epanagoge” adı verilen yasaları buna örnek oluşturmaktadır.⁷

4 | db

Bizans’ta imparator yukarıda bahsettiğimiz şekliyle kutsal bir figür olduğundan o, hem devletin hem de kilisenin birliğinden sorumluydu. Bu nedenle patrik dâhil kilisedeki üst düzey görevlilerin istifa, azl, seçim işlerinde söz sahibi idi.⁸ Bu aynı zamanda imparatora seçimler yoluyla kiliseyi kontrol etme imkânı vermekteydi. Bizans’ta imparatorun desteğiyle saray bürokrasisinin etkin olmaya başladığının ilk örneğini Ioannes Chrysostomus’un (398-404) İstanbul Kilisesi Piskoposluğuna seçilmesi⁹ ve azledilmesinde¹⁰ görmekteyiz. Benzer durumlarla başkent piskoposluğuna tayin edilen ya da azledilen Paulus, Eusebios, Macedonius ve Eudoxius gibi isimlerde de karşılaşmak-

⁴ Bilal Bas, *Eusebius of Caesarea’s Imperial Theology and the Politics of the Iconoclastic Controversy* (Lewiston, Canada: Edwin Mellen Pr, 2013), 38-39.

⁵ Turhan Kaçar, *Geç Antikçağ’da Hristiyanlık: Doğu’da İsa doktrininin siyasi ve entelektüel tarihi* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009), 87.

⁶ Örnekler için bkz Kaçar, *Geç Antikçağ’da Hristiyanlık*, 137-138.

⁷ J. M. Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire* (Oxford: The Clarendon Press, 1990), 303-310; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 51,71,148,224,229,510.

⁸ Steven Runciman, *The Great Church in Captivity* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), 57-59; Stavridis, “A Concise History”, 58.

⁹ Turhan Kaçar, “Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi: Ioannes Chrysostomus Örneği (Ms 398)”, *ÖZSÂİT ARMAĞANI Mehmet ve Nesrin Özsaıt Onuruna Sunulan Makaleler*, ed. Hamdi Şahin (Antalya: Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2011), 225-232.

¹⁰ Kaçar, *Geç Antikçağ’da Hristiyanlık*, 124-131.

tayız.¹¹ Burada imparatorların elini zayıflatan şey, imparatorların meşru görülebilmesi için patrik tarafından taç giydirilerek takdis edilmeleri idi.¹² Partik Arsenius (1255-1259, 1261-1267) örneğinde olduğu gibi nadir durumlarda kimi patrikler Ortodoksluğa sadık kalacaklarına dair yeminlerini bozdukları gerekçesiyle imparatoru aforoz etmişler, buna karşı da imparator patriği azletme hakkını kullanmıştır.¹³ Ayrıca imparatorların Hristiyan inançlarının şekillendiği Ekümenik Konsillere katılması ve son onay makamı olması da ellerini güçlendirmekteydi.¹⁴ Bizans'taki kilise – devlet ilişkileri genel olarak devletin baskın olduğu, kilisenin tümüyle seküler yöneticilere itaat ettiği “Sezaro-papizm” olarak tanımlanmıştır.¹⁵ Ancak bu konuda farklı düşünenler de vardır.¹⁶

Bizans'ta patrikler, metropolitler ve başpiskoposlar yeterli seçim şartlarını taşıdıklarında piskopos derecesini almış olan ruhaniler arasından seçilirlerdi. Bu bakımdan patrik olacak kişi öncelikle bir piskoposun taşıması gereken şartlara sahip olmalıydı. Seçimler, bir zamanlar İznik Konsili'ndeki kararlarla belirlenen, sonrasında Iustinianus (527-565) döneminde tamamen yasal bir çerçeveye oturtulan düzenlemelere göre yapılırdı. Buna göre bir piskoposluk bölgesinde boşluk olduğu zaman, bölgenin piskoposları toplanır ve takdis törenini icra edecek olan eyalet metropolitine üç isim sunarlar, o da onlar arasından birini seçerdi. Metropolit de benzer prosedürle seçilir, ama takdis töreni patrik tarafından yapılırdı. Bütün bu seçimlerde seçilen aday, hem patrik hem de siyasi otorite tarafından onaylanırdı.¹⁷ Bazen bu uygulamanın dışına çıkıldığı da olmuştur. Örneğin devletin kilise üzerindeki hâkimiyetini tahkim etmek isteyen İmparator V. Ioannes (1341-1391), metropolitlik ve piskoposluk gibi üst derece makamların seçim ve terfilerinde imparatora geniş haklar veren düzenlemeler yapmıştır.¹⁸

¹¹ Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*, 131 vd; Kaçar, “Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi”, 225.

¹² Runciman, *The Great Church*, 57-59; Stavridis, “A Concise History”, 58.

¹³ Hussey, *The Orthodox Church*, 221,236; Runciman, *The Great Church*, 67-68.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*, 69.

¹⁵ Daha geniş bilgi için bkz Mehmet Katar, “Ortodokslukta Din-Devlet İlişkisi (Bizans Örneği)”, *Dinler Tarihi Araştırmaları Sekülerleşme ve Dini Canlanma*, ed. Ali İsra Güngör (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Demeği, 2008), VI/162-176.

¹⁶ Ekümenik Patrik Hazretleri I. Bartholomeos, *Sırla Yüz Yüze Günümüzün Gözüyle Ortodoksluğa Bakış* (İstanbul: İstos, 2016), 252-253; Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, 230.

¹⁷ Timothy Ware, *Ortodoks Kilisesi Doğu Hristiyanlığına Giriş*, çev. Mehmet Katar - Arif Gören (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2019), 278 vd; Runciman, *The Great Church*, 19,26.

¹⁸ Runciman, *The Great Church*, 71.

Patrikler piskoposlar içinden seçileceği için patriğin önce piskopos olma şartlarını taşıması gerekiyordu. Ancak o, İstanbul Kilisesi'nin Başpiskoposu olmasının yanı sıra aynı zamanda bir patrik idi. Dolayısıyla onun seçim usulü biraz daha farklılık arz etmekteydi. Patrik diğer piskoposlar gibi otuz beş yaşın üzerinde olmak zorundaydı. Ancak imparatorlar Sinod'a bir aday dayattıklarında bazen bu kural esnetilebiliyordu. Patrik aday özel bir sebebi olmadıkça bir memur olmamalıydı, evli veya dul olabilirdi ancak evliyse kendisinin ve karısının bir kez evlenmiş olmaları, yani boşanıp yeniden evlenmiş olmamaları gerekirdi. Eğer karısı hayatta ise bir rahibeler manastırına çekilmeye razı olmalıydı. Aday, ruhban sınıfından olmayabilirdi. Bu arada henüz papazlık takdisi almamış olan keşişler de laik sayıldıkları için onlar da ruhban sınıfına dâhil değildiler. Eğer laik bir kişi seçilmişse (1283'de seçilen Kıbrıslı II. Gregorios da olduğu gibi) diyakozluktan piskoposluğa kadar, dini takdislerin tümünü, çok kısa süre içinde (üç ayda) tamamlaması gerekirdi.¹⁹ Bizans'ta bu şekilde laik olarak patrik seçilenlerin sayısının altı kişi olduğu rivayet edilir.²⁰

6 | db

Patrik adaylarının belirlenmesinde en önemli kurum genelde on iki kişiden oluşan "Kutsal Sinod" idi. Sinod'un başında patrik bulunur ve Sinod patriğin başkanlığında seçimler dâhil kilisenin tüm işlerini yönetirdi. Altıncı yüzyıla kadar İstanbul Piskoposu'nun seçimi, bir nevi karma meclis gibi, rahip ve sivillerden oluşan bir meclis tarafından yürütüldü.²¹ Daha sonraki değişikliklerle seçimlerde ruhbanın etkisi artırıldı. Patrikhanede görev yapan yüksek seviyedeki yetkililerle birlikte patrikhanenin metropolitleri, Sinod toplantısına katılarak seçim için üç aday belirlerdi. Bundan sonraki süreci imparator sonuçlandırır. İmparator gerektiğinde kendisine sunulan üç adaydan hiçbirini onaylamaz, bu üç kişinin dışında kendisi başka birisini tercih edebilirdi.²² Kutsal Sinod'un kararı ve imparatorun onayıyla seçilen patriğin saraydaki atanma töreninde, imparator patriğe patriklik esasını, mor papaz cüppesini ve kutsal haçı verirdi. Törden sonra patrik atıyla Ayasofya Kilisesi'ne gider ve Ereğli Piskoposu tarafından takdis edilirdi.²³

¹⁹ Runciman, *The Great Church*, 28.

²⁰ Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 38.

²¹ Stavridis, "A Concise History", 60.

²² Hussey, *The Orthodox Church*, 313; Runciman, *The Great Church*, 26-27; G. L. Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi: Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni*, çev. Mete Tunçay (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980), 20.

²³ Hussey, *The Orthodox Church*, 313; Runciman, *The Great Church*, 27.

İmparatorlar, genelde Kutsal Sinod'un tercihine saygı duymuşlardır. Patriği seçen Kutsal Sinod, onu azletme hakkına da sahipti. Eğer İmparator bir azil kararı alacaksa, konuyu görüşmek için Sinod'u toplantıya çağırırdı. İmparatorların bazen kendi lehine bir karar çıkarmak için Sinod'a baskı yaptıkları da olmuştur. Burada inanç konularını düzenlemenin kendilerinin dinsel bir vazifesi olduğuna inanan imparatorların²⁴ seçimlerde belirleyici olduğunu tekrar hatırlatmak gerekir.

Patriğin değiştirilmesinin en kolay yolu ya istifa etmesi ya da Kutsal Sinod'un azletmesidir. Eğer imparator bu değişikliği istiyorsa konuyu Sinod'a havale etmesi gerekiyordu. Patriği doğrudan görevden almak Bizans bürokratik yapısı ve kilise geleneği açısından sorunlu bir meseleydi. Teoride bu mümkündü ancak bu, kilise içinde sık sık yaşanan ayrılıkları daha da derinleştiriyordu.²⁵ Nadirde olsa Kutsal Sinod'un imparatora danışmadan patriği azlettiği durumlar olmuştur. Örneğin Sinod, kendisinin çok sert ve katı olduğu gerekçesiyle Patrik I. Athanasius'u 1293'de azletmişti. Her ne kadar imparator, bu seçimlerde nihai kararı onaylamakla son sözü söylemiş olsa da, bir yere kadar Kutsal Sinod'un ve güçlü patrik adaylarının rolü, ayrıca kısmen özerk konumlarıyla kamuoyu oluşturmada etkin olan manastır keşişlerinin tavrı imparatorun nihai kararında etkili olmuştur.

Bizans'taki patrik tercihlerinde dış unsurlar da dikkate alınmaktaydı. Örneğin seçilecek kişilerin İstanbul Kilisesi'nin rakipleri Roma, İskenderiye ve Antakya'ya karşı rekabette güçlü bir temsil yeteneğinin bulunması arzu edilirdi. Ya da tersi olduğunda kiliseleri birleştirme siyasetinde görüldüğü gibi Roma ile yakın ilişkiler kurmak isteyen imparator, kendisine müttefikler aradığında bu politikasını destekleyecek ve kiliseler birliğini savunacak adayları tercih ederdi.²⁶ Yine patrik tercihlerinde, Bizans'taki hanedan rekabeti ve saray bürokrasisi içindeki siyasi mücadeleler de önemliydi.²⁷ Ayrıca geleneklere bağlılıklarıyla bilinen ve "Bizans'ın ahlak bekçisi" olarak tanımlanan manastırların desteği de önemliydi. Bu arada devletin resmi bir kurumu olan Kiliseye bağlı ruhbanlarla, daha çok halk tarafından desteklenen manastırların arasında (gizli) bir rekabet de söz konusuydu. Bu nedenle Patrik Arsenius (1255-1259, 1261-1267) örne-

²⁴ Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, 18-19; Hussey, *The Orthodox Church*, 313.

²⁵ Runciman, *The Great Church*, 62.

²⁶ Stavridis, "A Concise History", 58; Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, 185, 210-211, 242.

²⁷ Kaçar, "Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi", 230.

ğinde olduğu gibi bazı seçimlerde manastırların daha etkin olduğu görülmüştü.²⁸

Sonuç olarak Bizans'ta daha çok kriz dönemlerindeki patrik seçimleri problem olmaktaydı. Çeşitli nedenlerle siyasi erkle kilisenin tercihleri çatıştığında; Bizans tahtında güçlü bir imparator oturuyorsa nihai olarak patriğin seçimi onun kararına göre şekilleniyordu ve Bizans'ta çoğunlukla böyle oluyordu. Ancak nadiren görülse de taraflar arasında bir güç dengesi oluştuğunda süreç sancılı işliyor, problem tarafların karşılıklı verdikleri tavizlerle orta yol bulunarak çözülmeye çalışılıyor ve aslında çatışma konuları geçici olarak ötelenmiş oluyordu.

1.2. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Dönemi patrikhane ve Ortodoks halk için tümüyle yeni ve bambaşka bir tecrübedir. Zira şimdi üzerlerinde siyasi yöneticiler olarak eski "Kutsal Bizans İmparatorları" yerine artık düşman ve hatta "dinsiz" addedilen Osmanlı sultanları vardı. Ancak kilise bu yeni Müslüman hükümdarlara da itaat edilmesi gerektiği yönünde bir siyaset geliştirecek ve bunu kendi teolojik görüşleri çerçevesinde meşru bir zemine oturtacaktır.²⁹

Yeni dönemde patrik, Bizans döneminde olduğundan daha fazla yetkiyle donatılmıştı. Zira Bizans'ta imparatorlar hukukun tek kaynağı olduğundan halkın ve kilisenin üzerinde tam bir yetki sahibi idi. Kilise sadece özel hukuka, yani evlilik gibi şahsi hallere dair konular ve diğer ruhani meselelerle ilgileniyordu.³⁰ Ancak Osmanlı Döneminde idari, mali, adli, cezai ve medeni hukuk konularında birtakım yeni imtiyazlar verilmiştir.³¹ Yeni dönemde patrik ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün Ortodoks halkların ve diğer kiliselerin en üst temsilcisi, yani "Milletbaşı" olarak anılarak daha geniş bir kitle üze-

²⁸ Hussey, *The Orthodox Church*, 221,236; Runciman, *The Great Church*, 67-68.

²⁹ Paraskevas Konortas, "Tarihi Uzlaşmadan EntenteCordial'e?: İstanbul Ortodoks Patrikhane-si ile Osmanlı İdaresi Arasında İdeolojik ve Siyasi Amaç Birliği (15. Yüzyıl Ortası-16. Yüzyıl Sonu)", çev. Yaman Aksu, *Tarihi Siyasi Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*, ed. Cengiz Aktar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 32-33.

³⁰ M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi : Mit ve Gerçek*. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2004), 94; M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye* (İstanbul: Ötüken, 1980), 65-75.

³¹ Paraskevas Konortas, "Osmanlı İmparatorluğunda En Üst Düzey Ruhban Sınıfının ve Özel-likle Patriğin Konumu Üzerine Bazı Hipotezler (1453-1923)", *Ortodoksia (II. Periyot) 7/3* (Selanik 2000), 461-480; Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi*, 149 vd. Şahin, *Fener Patrikhanesi*, 37-38.

rinde nüfuz sahibi olmuştur.³² Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalarda bu imtiyazlar meselesine dair farklı görüşler dile getirilmektedir.³³ Tellan, konuyla ilgili temel yanılığının tüm zamanlarda sabit, değişmez uygulamaların olduğu yönündeki varsayımların olduğunu, oysa bir Osmanlı kurumu olan patrikhanenin de devletin ekonomik, siyasi, toplumsal açılardan geçirdiği tüm değişimlere paralel süreçlerden geçtiğini ifade ederek konuya dönemsel değişimleri göz önüne alarak bakmak gerektiğini söylemektedir.³⁴

Osmanlı döneminde (1453-1923) yaklaşık 100 kadar patrik görev yapmış olup³⁵ seçimlerde Bizans'a benzer süreçler işletilmiştir.³⁶ Fatih, Gennadios'un seçimini onaylamıştır. Ancak döneminin şartları gereği bu ilk seçimdeki Kutsal Sinod'un rolü, mahiyeti, katılımcıları vb. hakkında net bilgiler yoktur.³⁷ Kimi kaynaklar, Gennadios'un Bizans'taki gibi usulüne uygun bir meclis tarafından seçildiğini yani seçime bir müdahalenin olmadığını, ruhbanın bu tercihinin Fatih tarafından da onaylandığını söylemektedir. Yine seçim sonundaki seremoni de Bizans Dönemindekine uygun şekilde icra edilmiştir.³⁸ Ancak 1862 tarihli Patriklik Nizamname'si yayınlanana kadar bu uygulamalar bir yeknesaklık arz etmeyip, dönemin şartlarına ve bazen de şahıslara göre değişiklikler gösterebilmiştir. Örneğin başlarda seçime sadece metropolitler katılırken zamanla bazen patrikhane yüksek görevlilerinin ve sivil temsilcilerin de bu Sinod'a katıldıkları görülmüştür.³⁹ Osmanlı Döneminde de Bizans'taki gibi patrikhanenin yönetiminde ve patrik seçimlerinde Kutsal Sinod'un etkisi büyük olmuştur. Sinod, oy birliği ile bir patriği azletme hakkını korumuştur. Ayrıca Sinod'un onayı olmadan patriğin kararları bağlayıcı olmamıştır. Bu da dönem dönem patriklerle Sinod üyeleri arasında yetki konusunda tartışmaların çıkmasına neden olmuştur. Zamanla buna bir

³² Halil İnalçık, "The Status of the Greek Orthodox Patriarch Under the Ottomans", *Turcica* 23/ (1991), 407-408; Kemal H. Karpat, "Ottoman Views and Policies Toward the Orthodox Christian Church", *The Greek Orthodox Theological Review* 31/1/2 (1986), 185 vd.

³³ Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi*, 27-56.

³⁴ Elif Bayraktar Tellan, *The Patriarch and The Sultan: The Struggle for Authority and the Quest for Order in The Eighteenth-Century Ottoman Empire* (Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Doktora, 2011), 256-258.

³⁵ *İmerologion tu Patriarhiu*, 607-616; Stavridis, *İstoria tu İkumeniku Patriarhiu*, 60.

³⁶ Canan Seyfeli, *Millet Sistemi mi? Rum ve Ermeni Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2019), 45 vd.

³⁷ Runciman, *The Great Church*, 169.

³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi Cilt II* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, ts.), 157-159.; Karpat, "Ottoman Views", 132-133; Runciman, *The Great Church*, 169; Şahin, *Fener Patrikhanesi*, 38-43.

³⁹ Stavridis, *İstoria tu İkumeniku Patriarhiu*, 59; Runciman, *The Great Church*, 173.

çözüm üretmek için “Yerondoslar”⁴⁰ denen bir sistem oluşturulmuştur.⁴¹ Bu değişiklikler nedeniyle Osmanlı’daki Sinod’un gücü ve etkisiyle ilgili farklı görüşleri ileri sürülmüştür.⁴² 1862 Nizamname’siyle laik üyelerin de katılımıyla “Karma Meclis” oluşturulmuş böylece patrikhane yönetiminde Kutsal Sinod’un ve ruhbanın etkisi azaltılmaya çalışılmıştır.⁴³

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Fener Patrikhanesi’nde göreve atanan ya da seçilen patrikler, sultan tarafından verilen beratlarla⁴⁴ (bir tür yetki beratı) göreve başlarlardı.⁴⁵ Beratların bir kısmında, patriğin bu göreve kaydı hayat şartıyla (te’biden, mürd olana değin) nasb edildiği yazılırken bazılarında herhangi bir süreden bahsedilmemiştir.⁴⁶ Patriklerin azliyle ilgili en önemli gerekçe “ayinlerine muhalif davranış içinde bulunmak” olarak zikredilirken diğer gerekçeler; hastalık, yaşlılık, uygunsuz davranışlar, iş bilmezlik, kendi hevasına uyması, cemaate zulmetmesi, ehil olmayanlara görev vermesi vb. sayılmıştır.⁴⁷ Örneğin 1483 tarihli beratta ayinlerine muhalif davrandıkları zaman metropolitlerin ittifakıyla azledileceği açıkça ifade edilmiştir.⁴⁸ Patriklerin azledilmesi meselesi 1862’deki Nizamname’yle yeniden düzenlenmiştir. Patriklik şartlarındaki çok önemli bir husus da devlete sadakat vurgusudur. 15.-17.yy. da devlete sadık olmaktan bahsedilmezken 18.yy. beratlarında devlete ihanet etmeme şartı açıkça zikredilmiştir.⁴⁹

Osmanlı’daki seçimlerle ilgili bir başka mesele de “pişkeş”tir. Pişkeş, makam karşılığı Osmanlı’da padişaha ve devlet adamlarına

⁴⁰ Bunlar Ereğli, Kizikos, İzmit, İznik, Kadıköy, Kayseri, Efes, Terkos metropolitlerinden oluşmaktaydı. Ancak bunlar bazen değişebilmekteydi.

⁴¹ Stavridis, “A Concise History”, 87; Bayraktar Tellan, *The Patriarch and The Sultan*, 222-240.

⁴² Örneğin Sir Paul Ricaut, Runciman, Konortas gibi isimler gerektiğinde Sinod’un siyasi erk tarafından manipüle edildiğini söylerken, Karpat Sinod’un etkinliğine vurgu yapar. Stavridis ise, en azından on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına kadar Sinod’un karşısında Patriklerin mutlak hakimiyetinin olduğundan bahseder. Runciman, *The Great Church*, 173,204; Konortas, “Patriğin Konumu”, 469-471; Karpat, “Ottoman Views”, 143-144; Stavridis, “A Concise History”, 86.

⁴³ Düstur (Düstur, I. Tertip, II. Cilt), C. II (1862), Kanun No. I. Tertip, 904-905.

⁴⁴ Konuyla ilgili çalışmaların kısa bir değerlendirmesi için bkz. Hasan Çolak - Elif Bayraktar Tellan, *The Orthodox Church as an Ottoman Institution : A Study of Early Modern Patriarchal Berats*. (İstanbul: The Isis Press, 2019), 19-21.

⁴⁵ İncalcık, “The Status of the Greek Orthodox”, 416-419; Runciman, *The Great Church*, 170.

⁴⁶ Bayraktar Tellan, *The Patriarch and The Sultan*, 132-134, 226-227 (dipnotlarıyla beraber).

⁴⁷ Örnek bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT), 180 / 8136, 3 Zilkade 1211 (30 Nisan 1797)”; “HAT. /270, / 15764, 29 Zilhicce 1220 (20 Mart 1806)”.

⁴⁸ Bayraktar Tellan, *The Patriarch and The Sultan*, 27-28.

⁴⁹ Konortas, “Tarihi Uzlaşmadan”, 43 ve 38 no’lu dipnot.

ödenen para veya eş değer bir maldır.⁵⁰ Uygulamada bazı farklılıklar olsa da 1465'ten sonra patrikler patriklik makamı için pişkeş ödemeye başlamışlardır.⁵¹ Örneğin 1483'de Patrik I. Simeon'a verilen beratı, patrikliğin en yüksek meblağı verecek kişiye tahsis edilmesi yasaklanmış, fakat Patrik I. Yeremya'nın 1525 tarihli beratında böyle bir yasaktan söz edilmemiştir.⁵² 1763'ten sonra pişkeş, makamdan bağımsız şahsi bir borçlanma sayılmış ve hatta I. Procopius (1785-1789)'da olduğu gibi azledildiğinde borçlu olan sabık patrik, hesabı kapatana kadar gözetim altında tutulmuştur.⁵³ Pişkeşin zamanında ödenememesi, zenginlerin desteklediği adayın çok daha yüksek meblağ teklif etmesi, patriğin zenginlerin elinde bir oyuncağa dönüşmesi patriklik makamında sık değişikliklere neden olmuştur. Böylece patriklik, açık artırmayla satılan bir makama dönüşmüş, taraflar daha fazla ödeme sözü vererek sıkça "ateşe odun taşıma" yarışına girmişlerdir.⁵⁴ Pişkeş 19. yy. daki düzenlemelerle kaldırılmıştır.⁵⁵

19.yy. da Osmanlı İmparatorluğu'nun genel olarak idari ve hukuki alanlarda yaptığı düzenlemelerin bir kısmı Gayrimüslimler ve onların kurumsal yapıları ile ilgili olmuştur. Bunlardan birisi de 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'dır. Fermanla patriklerin ömür boyu seçilmeleri, devlete sadakat yemini etmeleri ve kendilerine devlet tarafından maaş bağlanması gibi bazı yenilikler getirilmiştir.⁵⁶ Ancak konu 1862'de yayınlanan Rum Patriklik Nizamname'si ile detaylı bir şekilde hukuki bir zemine oturtulmuş ve Osmanlı'nın son dönemlerine kadar uygulanmıştır.⁵⁷ Bu Nizamname cumhuriyetle birlikte geçerliliğini yitirmiş olsa da Cumhuriyet Dönemindeki kimi uygulamalara ilham kaynağı olmuştur. Onun için kısaca buradaki seçim sürecini özetlemekte yarar vardır.

1862 yılında Osmanlı yönetimince yayımlanan Patriklik Nizamname'sine, göre patriklik makamı boşaldığı zaman Ruhani ve Karma Meclis patrik vekili seçecek, akabinde hem İstanbul'da hem de taşrada patrikhaneye bağlı tüm metropolitlerden seçilme şartlarını taşıyan

⁵⁰ Filiz Karaca, "Pişkeş", *DİA* (İstanbul: İSAM, 2007), 34/294.

⁵¹ İnalçık, "The Status of the Greek Orthodox", 421-423.; Karpas, "Ottoman Views", 143-144; Karaca, "Pişkeş", 34/294-296.

⁵² Konortas, "Patriğin Konumu", 471-472, 475-476.

⁵³ "HAT., 184/ 8513, 1204 Zilhicce 29 (9 Eylül 1790)".

⁵⁴ Konortas, "Patriğin Konumu", 473.

⁵⁵ Bayraktar Tellan, *The Patriarch and The Sultan*, 36-37,164.

⁵⁶ Geniş bilgi için bkz Cihan Osmanağaoğlu, *1862 Rum Patrikliği Nizamı Çerçevesinde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi* (İstanbul: On İki Levha Matbacılık, 2010), 103-130; Ali Akyıldız, "Tanzimat", *Diyabet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM, 2011), 40/6.

⁵⁷ Osmanlıcası için bkz ., *Düstur, C. II* (1862), Kanun No. I. Tertip, 902-938; Günümüz Türkçesiyle bkz Bebiroğlu, *Gayrimüslim Nizamnameleri*, 83-123.

piskopos adaylarının isimlerinin İstanbul'a yazılı olarak bildirmeleri istenecek, patrikhanede oluşturulan liste hükümete gönderilecek, hükümet gelen listeden uygun görmediklerini çıkarabilecek⁵⁸ ve sonuçta isim listesini patrikhaneye iade edecekti. Bu isimler, seçim meclisini oluşturan ruhban ve sivil üyelerin oyuyla üçe indirilecek, daha sonra bu üç aday arasında yapılan oyla patrik seçilecek, sonuç hükümete bildirilecektir. En sonunda seçilen kişi padişahın huzuruna çıkarak⁵⁹ resmen göreve başlayacaktı. Nizamname gereği patrikhanede "Karma Meclis" oluşturulmuş, seçim sürecine ve yönetime Ortodoks halkı temsilen sivil üyelerin de katılımı sağlanmış ve böylece Kutsal Sinod'un etkisi azaltılmıştır. Nizamname'de patrik olabilmenin şartları sayılırken onun devlete ve millete sadık, en az babasından beri Osmanlı tebaasından olması şartları önemli ayrıntılardır.⁶⁰ Nizamname'de önemli bir uyguma da patriğin tek başına karar almasını önlemek için altı parçalı mühür şartının getirilmiş olmasıdır. Bu mühürün diğer parçaları belirli metropolitlere verilmiş ve devlete sunulacak resmi evrakların da bu altı parçalı mühürle gönderilmesi istenmiştir.⁶¹

12 | db

Yukarıda Osmanlı dönemindeki patrik seçimlerine dair hukuki çerçeveyi kısaca özetlemeye çalıştık. Bunun dışında patrik seçimlerine etki eden harici etkilere de kısaca değinmekte yarar vardır.

Fethin ilk yarım asrındaki (1453-1502) patrikliklerin seçilmelerinde ve azledilmelerinde kilise içi rekabetlerin, Rum soyluların, Eflak prenslerinin ve akrabalık ilişkilerinin patriklik tahtının belirlenmesinde etkin oldukları görülmektedir.⁶² Patriklik makamındaki değişimlerde Katolik etkisi de söz konusudur. Bu bağlamda Papalık, Roma Kilisesi'yle birleşme idealini önemseyen ve destekleyen ruhbanların İstanbul'da patrik olmaları için büyük çaba harcamıştır. Papalık bunu, başta Fransa olmak üzere başkentteki Avrupalı sefirler üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır.⁶³ İlk yarım asırlık (1453-1502) sürede

⁵⁸ Bunun örnekleri için bkz. "MV. (Meclis-i Vükela Mazbataları)102, / 41, 18.Safer 1319 /1901"; "Y.EE.(Yıldız Eas ve Sadrazam Kamil Paşa)38 / 85, 14 Cemaziyülahir /1312 (13 Aralık 1894)".

⁵⁹ Patrikler 1657- 1834 yılları arasında imparator yerine sadrazamların önünde tahta çıkmışlardır. Şahin, *Fener Patrikhanesi*, 46-47.

⁶⁰ Düstur, *I. Tertip, II. Cilt*, 904-905.

⁶¹ Düstur, *I. Tertip, II. Cilt*, 914-915, 918-919.

⁶² Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk.*, çev. Recep Boztemur (Ankara: İmge Kitabevi, 2004), . 28-29,100; Bayraktar Tellan, *The Patriarch and The Sultan*, 110-113.

⁶³ Charles A. Frazee, *Katolikler ve Sultanlar : Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453- 1923.*, çev. Cemile Erdek (İstanbul : Küre Yayınları, 2009), 82-88.

görev yapan patrik sayısı 13 olmuş, bazılarının birden çok göreve gelmeleriyle patriklik makamında 21 kez değişiklik olmuştur.⁶⁴

16'ncı yüzyıla bir bütün halinde bakıldığında, bu dönemde patriklik kürsüsünde patrik değişimlerinin oldukça az yaşandığı gözlenmektedir. Bu durumda patrikhanenin söz konusu dönemde hiç değilse yönetim kademesi bağlamında istikrarlı bir yapı taşıdığı düşünülebilir. Ancak bu dönemde de bir önceki yılda olduğu gibi Katolik etki söz konudur, Nitekim II. Dionisios (1546-1556), III. Mitrofanis (1565-1572, 1579-1580), II Yeremya (1572-1579, 1580-1584, 1587-1595) gibi isimler Sinod tarafından Latin taraftarı olduğu iddiasıyla azledilmişlerdir.⁶⁵ Bu yüzyılda (1502-1602) 14 kişi patriklik yapmış, patriklik tahtında 20 kez değişiklik meydana gelmiştir.⁶⁶

Ancak bir sonraki yüzyılda bu durum bir ölçüde değişmiştir. Çünkü bu defa da Protestan hareketin bazı temsilcileri yer yer İstanbul'daki patriklik seçimlerinde etkili olmaya, bu konuda papalıkla rekabete girmeye başlamışlardır. Nitekim 17'nci yüzyıl başlarında Patrik II. Neopitus, II. Timoty, IV. Gregorios, II. Kirillos, II. Athanasios Latin taraftarı olmakla suçlanmışlardır. Bu isimlerin karşısında ise Protestan Kiliseleri ile ilişkisi olan meşhur I. Kirillos Lukaris (1612-1638) yer almıştır. Lukaris, John Calvin'in yorumlarına dayalı bir Protestanlığa meyilli olduğu için "Kalvinist Patrik" olarak nitelendirilmiştir. Kirillos, Hollanda ve İngilizlerin desteğiyle patrik olurken, Katolik Fransa ve Avusturya'nın girişimleri ile de makamdan ayrılmak durumunda kalmıştır. Farklı zamanlarda yedi kez o makama çıkan Kirillos'un dönemi en sonunda idam edilmesiyle son bulmuştur ki bu da Osmanlı'da ilk idam edilen patrik olarak kayıtlara geçmiştir. Halefi II. Kirillos da Roma yanlısı olmakla itham edilip azledilmiş ve sürgüne gönderilmiştir.⁶⁷ 17'nci yüzyıl, Fener Patrikhanesi ile Osmanlı yönetimi arasındaki ilişkilerin gergin olduğu bir dönemdir. Nitekim yukarıda Kirillos örneğinde görüldüğü gibi ilk patrik idamları da bu yüzyılda gerçekleşmiş ve devamı da gelmiştir. Çünkü Osmanlı yönetimi, Fener Patrikhanesi hakkında bazı şüpheler taşımaya başlamıştır. Bu şüpheler, kiliseyi yöneten ruhbanların Osmanlı'nın siyasi rakipleriyle gizli ittifaklar içinde bulunuyor olabilecekleri endişesinden ne-

⁶⁴ *İmerologion tu Patriarhiu*, 611.

⁶⁵ Runciman, *The Great Church*, 200,230; Konortas, "Tarihi Uzlaşmadan", 49-51; Frazee, *Katolikler ve Sultanlar*, 84.

⁶⁶ *İmerologion tu Patriarhiu*, 611-612.

⁶⁷ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009), 4/39-43; Frazee, *Katolikler ve Sultanlar*, 99-101, 112-114.; Runciman, *The Great Church*, 232-233, 259-288.

şet etmiştir. Nitekim II. Parthenios, (1644-1646, 1648-1651) Cizvitler ve Ruslar arasındaki rekabette ihanetle suçlanmış (1651), III. Parthenios (1656-1657) ise Rus Çarına gönderdiği bir mektup⁶⁸ nedeniyle suçlu bulunmuştur. Patrik II. Gabriel ise eğitimsiz ve yetersiz olduğu için azledilmiş, tahttan ayrıldıktan sonra mühtedi bir Müslümanı vaftiz ettiği gerekçesiyle idam edilmiştir (1659).⁶⁹ Bu yüzyılda patriklik makamı 53 kez el değiştirmiştir.⁷⁰ Sonuçta bu yüzyıl, patrik değişikliklerini de göz önüne aldığımızda patrikhane - Osmanlı ilişkileri bağlamında gergin ve istikrarsız bir dönem olmuştur.

18'inci yüzyılda da patrikler ve muhalifleri arasında Katolik ve Protestan yanlısı olma tartışmaları gündem olmaya devam eder. Konu 1755'teki Patrikhane Kararnamesiyle (Oros) Ortodoksluğa dönenlerin yeniden vaftiz edilmesi gerektiği kararıyla alevlenir.⁷¹ Tartışma, yeniden vaftize gerek yok diyen Latin yanlısı Patrik II. Paisios (1726-1732, 1740-1743, 1744-1748) ile vaftizin şart olduğunu söyleyen Patrik V. Kirillos Karakallos (1748-1751, 1752-1757) arasında geçer. Kirillos'un ardında etkili bir keşiş olan Auxentios ve halkın desteği varken, II. Paisios'un destekçisi Kutsal Sinod üyeleri ve Latinlerdir. Vaftizin şart olduğu kararı, Sinod üyelerinin itirazına rağmen Karakallos'un patrikliği döneminde alınmıştır.⁷² Bu yüzyılda (1702-1801) 25 patrik görev yapmış ve patriklik makamı 34 kez el değiştirmiştir.⁷³ Bu durum, bir önceki yüzyıla göre daha istikrarlı görünmektedir.

İmparatorluğun en sancılı dönemi olan 19.yy. patrikhane için de bir dönüm noktasıdır. Dönemin en önemli olayı 1821'deki Yunan ayaklanmasını desteklediği iddiasıyla Patrik V. Grigorios'un (1797-

⁶⁸ Patrikhane ile Ruslar arasındaki ilk mektuplaşma II. Dionisos (1546-1555) tarafından IV. İvan'a (1533-1584) 1546'da gönderilen mektupla başlamıştır. Patrik gönderdiği üç mektupta da maddi yardım talebinde bulunur. Patrik II. İoasaf ise (1556-1565) Rus Çarına gönderdiği mektupta Türklerden çektikleri zulüm ve işkencelerden şikayetle Rusları kendilerini özgürleştirmeye davet etmiştir. Konortas, "Tarihi Uzlaşmadan", 62-65.

⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi : XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*. (Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2011), 3. c. 2. kısım (XVIII, 658 s.)/1513 nolu dipnot; Runciman, *The Great Church*, 201,232; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi : II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*. (Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2009), 3. c. 1. kısım (XXIV, 658 s.)/374; Οικουμενικόν Πατριαρχείον/Εcumenical Patriarchate, "Γαβριήλ Β' (II. Gabriel)" (Erişim 09 Ocak 2020).

⁷⁰ *İmerologion tu Patriarhiu*, 612-614.

⁷¹ Frazee, *Katolikler ve Sultanlar*, 199-200.

⁷² Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz Elif Bayraktar Tellan, "Sürgün Patrik, Kayıp Keşiş ve İstanbul'da Bir Ayaklanma: On Sekizinci Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi", *Ayşegül Keskin Çolak'a Armağan Tarih ve Edebiyat Yazıları (Ayrı Basım)*, (2016), 99-112.

⁷³ *İmerologion tu Patriarhiu*, 614-615.

1798, 1806-1808, 1818-1821) idam edilmesidir.⁷⁴ Bu yüzyılda Osmanlı'daki Ortodoksların hamisi sıfatıyla Çarlık Rusya'sı da⁷⁵ patrik seçimlerinde etkin olmaya başlamıştır.⁷⁶ Yine bu dönemde ortaya çıkan Bulgar sorunu da taht değişimlerinde önemli olmuştur. Bulgar Eksarhlığı'nı tanımayan patrikhane, 1872'de Bulgarları aforoz etmiş, konu patrikhanenin istediği şekilde çözülmediğinden dönemin birçok patriği peş peşe istifa etmiştir.⁷⁷ Osmanlı döneminin son patriği V. Yermanos da (1913-1918) patrikhanedeki ulusalcı kanat tarafından 12 Ekim 1918'de istifa ettirilmiş ve yerine "Megali İdea"⁷⁸ cıların temsilci Bursa Metropoliti Dorotheos patrik vekili seçilmiştir (1919-1921).⁷⁹ 19.yy. da (1801-1901) 26 patrik görev yapmış ve tahtta 35 değişiklik olmuştur. İmparatorluğun son yıllarında (1901-1918) iki isim patriklik yapmıştır.⁸⁰ 19.yy. daki yeni düzenlemelerle seçimler daha kurumsallık kazanmış, ancak iç ve dış unsurların etkisi artarak devam etmiştir.⁸¹

Sonuçta Osmanlı Döneminde, elbette bazı farklıklar olmakla birlikte, seçimlerle ilgili Bizans'ta oluşturulan temel esaslar ana hatlarıyla korunmuştur. Aynı şekilde aktörler farklı da olsa Osmanlı Döneminde de Bizans'a benzer şekilde seçimlerde iç dış unsurların etkisi görülmüştür.

2. Cumhuriyet Döneminde Rum Patriklerinin Seçimi

Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki patriklerin sayısı 10'dur. Bunlar; IV. Meletios Metaksis (1921-1923), VII. Grigorios Zervudakis (1923-1924), VI. Konstantinos Arapoğlu (1924-1925), III. Vasilios (1925-1929), II. Fotios (1929-1935), Benyamin Kriakos (1936-1946), V. Maksimos Vaporcis (1946-1948), Athinagoras Spiru (1948-

⁷⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epeçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009), 5/5/220-222.; Şahin, *Fener Patrikhanesi*, 147-154.

⁷⁵ Rusya ayrıca kiliseler meselesiyle "Panslavizm" hayalinin peşine düşmüştür. Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XI/2-4 (1953), 260 vd.

⁷⁶ Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)* (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2001), 14,22.

⁷⁷ Geniş bilgi için bkz Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi*, 30-75.

⁷⁸ "Megali İdea", kısaca Osmanlı toprakları da dâhil olmak üzere Rumların yaşadıkları bütün toprakları Yunanistan bayrağı altında toplamayı hedefleyen fanatik milliyetçi ve yayılmacı bir dış politika siyasetidir. 1844'de Yunanistan Başbakanı İoannis Koletes'in parlamentoda yaptığı konuşma söz konusu fikrin başlangıç tarihi olarak kabul edilir Macar, *Rum Patrikhanesi*, 60; Şahin, *Fener Patrikhanesi*, 126-127.

⁷⁹ Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi*, 97-98, 134-135.

⁸⁰ *İmerologion tu Patriarhiu*, 615-616.

⁸¹ Osmanlı Dönemine dair daha geniş bilgi için bkz. Salih İnci, "Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerinin Seçimi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (01 Nisan 2016), 16-58.

1972), Dimitrios Papadopoulos (1972-1991) ve Bartholomeos Arhontonis (1991 -)'tir.⁸² Bunlardan III. Vasilios ve II. Fotios hariç tümü Heybeliada Ruhban Okulu mezunudur.⁸³ Cumhuriyet Döneminde patrikhane ve devlet ilişkileri, Patrik IV. Meletios ve VI. Konstantinos dışında sakin bir seyir izlemiştir. Patrik V. Maksimos (1946-1948) hariç tüm patrikler ölünceye kadar görevde kalmışlardır.

Bugün Patrik, Türk hukuku sistemi açısından tartışmalı bir konu olan "Ekümenik" unvanını kullanarak şahsını "İstanbul ve Yeni Roma Başpiskoposu Ekümenik Patriği" diye tanımlar.⁸⁴ Ancak Fener'in bu iddiası, 19'uncu yüzyıldaki uluslaşma sürecinin sonunda bağımsız kiliselerin ortaya çıkmasıyla önemli darbeler almıştır. Nitekim mevcut Patrik Bartholomeos da dönemin bu ulusalcı akımlarını "Ortodoksluğun başına gelen en büyük felaket" olarak tanımlamıştır.⁸⁵ Günümüzde artık Fener'den bağımsız birçok Ortodoks kilise⁸⁶ vardır. Bugün, sayıları çok az da olsa İstanbul Kilisesi doğrudan kendisine bağlı⁸⁷ olan bölgelerde ruhani yetkiye sahiptir. Ancak Patrik Bartholomeos, kendi yetki alanı dışındaki diğer Ortodoks kiliselerin bağımsızlıklarını kabul etmekle birlikte, İstanbul'un tüm Ortodokslar için onursal bir merkez olduğunu, her ne kadar onlar üzerinde idari bir yetkisi olmasa da Fener'in Ortodokslar arasında koordinasyonu sağlayarak onlara liderlik yapmaya çalıştığını iddia etmektedir.⁸⁸

16 | db

2.1. İlk Dönemler (1923-1949)

Osmanlı'nın son patriği V. Yermanos (1913-1918), patrikhanede baskın olan "Megali İdea" taraftarlarıncı hakkında mali konulara dair dedikodular yayılarak istifa ettirilip yerine bu düşüncenin müdafilerinden Dorotheos (1919-1921), mevcut Sinod üyelerince patrik vekili olarak seçilmiştir.⁸⁹ Nizamname'ye göre 41 gün içerisinde⁹⁰ seçim

⁸² *İmerologion tu Patriarhiu*, 615-616.

⁸³ Salih İnci, *Heybeliada Ruhban Okulu* (İstanbul: Yedirenk Kitapları, 2011), 332-342.

⁸⁴ *İmerologion tu İkumeniku Patriarhiu Etus 2009* (Selanik: Ekdotis İkumeniku Patriarhiu, 2009), 616; Οικουμενικόν Πατριαρχεῖον/Ecumenical Patriarchate, "Το Οικουμενικό Πατριαρχείο" (Erişim 30.05.2021).

⁸⁵ Bartholomeos, *Ortodoksluğa Bakış*, 250.

⁸⁶ Bartholomeos, *Ortodoksluğa Bakış*, 45-46, 70-71.

⁸⁷ Bugün Patrikhanenin, doğrudan kendi ruhani yetki alanına girdiğini söylediği kiliseler; ABD Rum Ortodoks Kilisesi, Girit Başpiskoposluğu, On İki Adalar Metropolitliği, Aynaroz Manastırları, Avustralya, Yeni Zelanda Başpiskoposluğu, Ortodoksların yaşadığı Avrupa ve Asya'daki Metropolitliklerdir. Toplamı 7 milyon 750 bini bulan bu rakamın iki bin kadarı Türkiye'de yaşamaktadır Macar, *Rum Patrikhanesi*, 27-28.

⁸⁸ Bartholomeos, *Ortodoksluğa Bakış*, 45, 68-72; Ware, *Ortodoks Kilisesi*, 16-18.

⁸⁹ Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi*, 97-98.

⁹⁰ Düstur, *I. Tertip, II. Cilt*, 902.

yapılması gerekirken bu yapılmamıştır.⁹¹ Üstelik patrik, hükümetle tüm siyasi ilişkilerini kestiğini ilan ederek İstanbul ve Anadolu Rumlarının tek siyasi temsilcisi iddiasıyla Londra Konferansı görüşmelerine katılmıştır. Ancak Dorotheos'un görüşmeler sırasında Londra'da ölmesiyle (6 Mart 1921) seçim meselesi tekrar alevlenmiştir.⁹² Bu dönemin en önemli farkı artık patrik seçimlerinde Osmanlı'nın muhatap alınmamasıdır. Patrikhanede bu dönemlerde iki grup vardır. Birisi aşırı milliyetçi çizgide yer alan ve "Megali İdea"nın temsilcisi sayılan Yunanistan başbakanı "Venizelos" taraftarları, diğeri ise bu çizgiye karşı olan ve Kral Konstantin'i destekleyen "Kralcılarıdır". Bu günlerde baskın olanlar Venizelos taraftarlarıdır. Patrikhanenin adayı, Venizelos taraftarı eski Atina Başpiskoposu Meletios'tur.⁹³ Bu dönemde kralcıların iktidarda olduğu Yunan hükümeti Meletios'a karşıdır. Kralcıların adayı Trabzon Metropoliti Hrisantos'tur.⁹⁴ Ancak patrikhanede hakim olan Venizelosçular, kral taraftarlarının aday göstermelerini engellerler. Seçimde Meletios, Patrik Vekili Nikolaos ve Amasya Metropoliti Yermanos adaydır ki son ikisi formaliteden kilise geleneği yerine gelsin diye gösterilmiş adaylardır. Seçim sonucunda Aralık 1921'de Meletios 16 oyla patrik seçilir.⁹⁵ Seçim, Yunanistan'daki kral taraftarlarıyla Venizelos taraftarları arasında geçmiş olup asırlardır tabi oldukları Osmanlı makamları hiç dikkate alınmamıştır.⁹⁶ Bu yönüyle Meletios'un seçimi, selef (ve haleflerinden) farklı olmuştur. Usulsüzlük iddiasıyla muhalifler, Yunanistan ve Osmanlı Hükümeti seçim sonucunu tanımadıklarını ilan ederler. Buna rağmen Meletios, Venizelos'un desteğiyle üç yıl patriklik yapar.⁹⁷ Dolayısıyla patrikha-

⁹¹ Dorotheos, Ocak 1919'daki Paris görüşmelerine siyasi bir aktör gibi katılmış, 16 Mart 1919 tarihinde Yunanistan'la birleştiğini duyurmuştur. Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974* (Athens: Center for Asia Minor Studies, 1983), 56-57.

⁹² Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi*, .104-106, 123-124, 133.

⁹³ Metaksis'le ilgili kapsamlı çalışmalar için bkz Ramazan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum / Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)* (İstanbul: Ötüken, 2017); Vasilios Stavridis, "Two Ecumenical Patriarchs from America: Meletios IV Metaxis and Athenagoras I Spyru (1948-1972)", *The Greek Orthodox Theological Review* 44/1-4 (1999), 55-85.

⁹⁴ İnci, *Ruhban Okulu*, 318-320.

⁹⁵ Güllü, *Meletios Metaksakis*, 94.

⁹⁶ Güllü, *Meletios Metaksakis*, 344-346; Alexandris, *The Greek Minority*, 75-76; Chrysostomos Konstantinides, "The Ecumenical Patriarchate and the Ecumenical Patriarchs from the Treaty of Lausanne (1923) to the Present", *The Greek Orthodox Theological Review* 45/1-4 (2000), 9.

⁹⁷ Onun patrikliğinin, Ulusal Savunma Örgütü'nün desteğiyle gerçekleştiği söylenir Ethniki Amyna veya Ulusal Savunma Örgütü, Venizelos'un iktidardan düşmesiyle Ege'deki Yunan ordusundan Venizelos yanlısı 150'ye yakın subay kaçarak İstanbul'a gitmiş ve bu örgütü kurmuşlardı. Örgütün İzmir'de ve Selanik'te gizli, Londra'da açık olarak örgütlendiği söy-

nede 1918 – 1923 arasındaki patrik (ve patrik vekilleri) seçimleri, o süreçte Yunanistan merkezli politik çekişmelerin patrikhanedeki izdüşümleri olarak okunmalıdır.

Meletios'un dönemi (1921-1923) Türk tarihinin dönüm noktalarını oluşturan bir zamana rastlar. Meletios, fiilen Milli Mücadelenin karşısında yer almıştır. Bu nedenle Lozan'da Türk heyeti patrikhanenin yurt dışına çıkarılmasını istemiştir.⁹⁸ Ancak uzun müzakerelerin ardından, patrikhanenin sadece ruhani bir müessese olarak İstanbul'da kalmasına müsaade edilmiş,⁹⁹ fakat Meletios'un istifa etmesi şart koşulmuştur.¹⁰⁰ Varılan mutabakat gereği Meletios, 10 Temmuz 1923'de İstanbul'dan ayrılarak 2 Ekim'de 1923'te istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁰¹ Akabinde patrikhane hükümeti temsilen vekil-i umumi olarak Milli Mücadeleye destek veren Türk Ortodokslarının lideri Papa Eftim görevlendirilmiştir.¹⁰²

Patriğin istifasının ardından Kutsal Sinod'un 4 Ekim 1923 tarihinde kabul edilen 4810 numaralı kararına göre, patriklik seçimlerine doğrudan patrikhane mensup olup fiilen de görevde bulunan metropolitlerin ve başpiskoposların katılabilecekleri hususu hükme bağlanmıştır. Bu itibarla, söz konusu metropolitlerin ve başpiskoposların, (patriklik makamının boşalmasının ardından geçen) kırk gün içinde Sinod başkanına yazacakları bir mektupta kendi adaylarını teklif edebilecekleri ön görülmüş ayrıca bu adayların asgari yedi yıl-

lenir. Bkz. Nilüfer Erdem, "Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu'da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XIV/29 (2014), 105-110.

⁹⁸ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar - Belgeler 1 Kitap* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), I/337-338; Şahin, *Fener Patrikhanesi*, 202-207.

⁹⁹ Patrikhaneyle ilgili 10 Ocak 1923 tarihli toplantıda varılan mutabakatlar sözlü olup, bunun dışında herhangi bir yazılı metin yoktur. Burada Lozan'da hiçbir resmi belgede patrikhanenin adının geçmemesi, Türk delegasyonunun başarısı olarak yorumlanır. Lozan Antlaşmasının 38-43 maddeleriyle Patrikhane cemaati dâhil Türkiyedeki bütün Gayrimüslimlerin haklarının, azınlıkların himayesi bağlamında Türkiye Cumhuriyetinin koruması altında olduğu ifade edilmiştir. Şahin, *Fener Patrikhanesi*, 210-217.

¹⁰⁰ Güllü, *Meletios Metaksakis*, 197 vd; Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi*, 200 vd; Alexis Alexandris, "Lozan Konferansı ve İstanbul Rum Patrikhanesi'nin Ekümenik Boyutu: 10 Ocak 1923 Tarihli Tutanağın Önemi", *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*, ed. Cengiz Aktar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 83-104.

¹⁰¹ Güllü, *Meletios Metaksakis*, 288-298.

¹⁰² Daha sonra patrik yarışına da girecek olan Eftim, gerekli desteği bulamaz. Sonraki yıllarda, Patrikhane ile arasında cemaat malları ve kiliseler konusunda uzun mücadeleler yaşanacaktır Erol Cihangir, *Papa Eftim'in Muhturaları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi* (İstanbul: Turan Yayıncılık, 1996); Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)* (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2001), 187-196, 234-250; Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 84-94, 156-164, 214-217, 264-266.

dır ruhanî görevi ifa ediyor olması şart koşulmuştur. Yine aynı genelgede, 41. gün İstanbul'daki metropolitlerin toplanmaları ve bildirilen adaylar arasında gerekli şartları taşıyanlardan üç kişiyi belirlemeleri, bu üç kişi arasından da yapılacak seçimle yeni patriğin tespit edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰³

Bu şartlara bakıldığında patrikhanenin Lozan sonrası oluşan yeni siyasi duruma adapte olmaya çalıştığı söylenebilir. Nitekim yeni patrik vekili Ioakimde, yayınladığı beyannameyle kendisinin sadece ruhani işlerle meşgul olacağını deklare etmiştir.¹⁰⁴ Patrik seçimlerinin yaklaşmasıyla bazı mebuslar (Maraş Mebusu Mithat ve Diyarbekir Mebusu Zülfü Beyler) arasında seçime dış müdahalelerin olacağı şeklinde söylentiler çıkar. Bunun üzerine 6 Aralık 1923 tarih 1092 sayılı valilik tezkeresi patrikhaneye gönderilerek seçime katılacakların Türkiye vatandaşı olmaları, hâlihazırda Türkiye sınırları içinde görev yapıyor olmaları gerektiği bildirilir.¹⁰⁵ Yeni şartlar kısmen eski Nizamname'ye uygun olmakla birlikte önemli değişiklikler de içermektedir. Patrikhane zaten kendi genelgesinde seçime sadece ruhanilerin katılacağını deklare etmişti. Lozan'da varılan sözlü - Lozan'da patrikhanenin adı resmi olarak geçmez- mutabakatlar gereği patrikhanenin ruhani işleri dışında başka bir vazifesi olmayacağı için karma bir meclise gerek kalmadığından seçimde sivillerin bir dahli olamayacaktır. Seçim günü bildirilen valilik tezkeresindeki en önemli konu, adayların ve seçici ruhanilerin "Türkiye sınırları içinde görevli olmaları" şartıdır. Dolayısıyla yeni dönemde devletin siyasi sınırları değiştiğinden bu sınırların dışında kalan ruhaniler seçime katılamayacaklardır.

Valilik tezkeresinin patrikhaneye ulaşmasıyla seçime katılmayacak metropolitler, yetkilerini diğer metropolitlere ¹⁰⁶devrederler. İlk üç adayı belirlemek için yapılan seçimde Grigorios 29, Bursa Metropolitleri Konstantinos 11 ve Rodos Metropolitleri 8 oy alır. Kutsal Sinod tarafından yapılan nihai seçimde ise 11 oyun 10'unu alan Grigorios (Zervudakis) 6 Aralık 1923'te patrik seçilir¹⁰⁷. Türkiye Cumhuriyeti Döneminin ilk patriği olan Grigorios, resmî yazışmalarda "Başpapaz"

¹⁰³ Şahin, *Fener Patrikhanesi*, 209.

¹⁰⁴ Güllü, *Meletios Metaksakis*, 302.

¹⁰⁵ Macar, *Rum Patrikhanesi*, 123-124.

¹⁰⁶ Bunlar; Erdek, İznik, Kadıköy, Terkos, Bursa, Enez, Silivri, Rodos, Anea ve Niksar metropolitleridir.

¹⁰⁷ J.V. Grégoire Lacombe, "Chroniques des Eglises Orientales", *Echosd'Orient*, 23/133 (1924), 97.

olarak muhatap alınır.¹⁰⁸11 ay görevde kalabilen Grigorios'un, 16 Kasım 1924'teki ölümü¹⁰⁹ tartışmalı yeni bir seçime kapı aralar.

Tüm bu olaylar sırasında Türkiye ve Yunanistan, 30 Ocak 1923'te "Mübadele Anlaşması" imzalamışlardır. Buna göre, Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanların karşılıklı yer değiştirmeleri kararlaştırılmış, ancak İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Müslümanlar mübadeleden muaf tutulmuşlardır.¹¹⁰ Bu durum patrikhanede yapılacak yeni seçimler üzerinde de etkili olur. Çünkü o zamanlar aday olabilecek pozisyonlarda görev yapan bazı metropolit ve başpiskoposların söz konusu anlaşma çerçevesinde Yunanistan'a gitmeleri yani bu durumda aday olma vasfını yitirmeleri söz konusudur. Nitekim 16 Aralık günü, İstanbul Valiliği, patrikhane-ye bir bildirimde bulunarak adaylar arasında adı geçen Konstantinos Arapoğlu'nun mübadeleye tabi olduğunu, yani aday olamayacağını belirtir; hatta bu hususta Yunanistan tarafından gelen tepkiler karşısında ödün vermeyen Türk tarafı bu kararı yineler.¹¹¹ Konstantinos ise buna rağmen seçimlere katılır ve Kadıköy Metropolitleri İoakim ile yarışır. İlk turda 82 oyun 68'ini Konstantinos, 20'sini İoakim alır. Seçimin son turuna yarışa Kutsal Sinod'un kararıyla İznik Metropolitleri Vasilios da dâhil edilir. Son oylamada 15 oyun 14'ünü alan Konstantinos patrik seçilir.¹¹² Hükümet Konstantin'in seçimini tanımaz, 30 Ocak 1925'te patrik, Selanik trenine bindirilerek Türkiye'den sınır dışı edilir.¹¹³

Yunanistan'ın protestolarına karşın Türkiye konunun bir iç mesele olduğunu ve mübadele hükümlerinin uygulandığını söyler. Konu Türk medyasında "*Halifeyi kolundan tutup trene bindiren bir hükümet, Rum patriğini sınır dışı etmekten elbette ki çekinmez*" şeklinde gazetelere yansır.¹¹⁴ Mesele Milletler Cemiyeti'ne intikal eder, sonunda Türk ve Yunan taraflarının uzlaşmasıyla sorun çözülür. Patriğin istifası ve mübadele kapsamına girmeyen birinin patrik seçilmesi karşılığında Türkiye, Kutsal Sinod üyelerinin mübadeleden muaf tu-

¹⁰⁸ Atalay, *Fener Rum Patrikhanesi*, 251-252.

¹⁰⁹ Tasos Ath Griçopoulos, "VII. Grigorios Zervudakis", *Thiriskeftiki ke İthiki Engiklopedia (Din ve Ahlak Ansiklopedisi)* (Atina, 1964), 4/746; Prokopiu (İpirotu) Çımanı, *Apo İpsili Skopia I Patriarhe Konstantinupoleos* (Atina, 1981), II. Cilt (1775-1972)/290-291.

¹¹⁰ Meray, *Lozan Barış Konferansı*, I/s.335-337.

¹¹¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı*, I/337.

¹¹² J.V. Grégoire Lacombe, "Chroniques des Eglises Orientales", *Echosd'Orient*, 24/137 (1924), 95; Macar, *Rum Patrikhanesi*, 128-129.

¹¹³ Macar, *Rum Patrikhanesi*, 130.

¹¹⁴ Olayın dönemin gazetelerindeki yansımaları için bkz. İbrahim Erdal, "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 33-34 (2004), 33-49.

tulabileceğini söyler. Bu çerçevede Konstantinos 22 Mayıs 1925'te istifa eder.¹¹⁵ Görünüşe göre Fener Patrikhanesi, Mübadele Anlaşması kapsamında Yunanistan'a gönderilecek çok sayıda metropolitini kurtarabilmek için seçilmiş bir patriğini feda etmiştir. Nitekim mevcut kayıtlar, o zamanlar patrikhane bünyesindeki 222 din adamından 152'sinin anlaşma kapsamında Türkiye'yi terk edeceğini göstermektedir. Konuyla ilgili yapılan bir başka yorumda Konstantinos'un da aslında en baştan feda edilecek bir ruhban olduğu ve onun istifası karşılığında Türkiye'den daha büyük ödünler koparmaya yönelik bir plan dâhilinde Yunanistan'ın en baştan onu desteklediği ifade edilmektedir.¹¹⁶

Konstantinos'un istifasının ardından, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Türkiye dışında yaşayan metropolitlerin seçime katılmaya çağını tekrar patrikhaneye hatırlatır. Ayrıca İstanbul Valiliği, Türkiye aleyhinde kara propaganda için yazılmış olan "Kara Kitap"ın yazarlarından Kadıköy Metropoliti Ioakim'in adaylığının onaylanmayacağını bildirir. Akabinde patrikhanenin belirlediği üç aday İznik Metropoliti Vasilios, Kayseri Metropoliti Nicolas ve Sardes (Manisa) Metropoliti Yermanos'un yarıştığı seçimde 15 oyun 14'nü alan Vasilios (1925-1929) patrik seçilir¹¹⁷ ve ölüncüye kadar bu makamda kalır.¹¹⁸ Bu yıllar Türk-Yunan ilişkilerinde yumuşama dönemidir. Nitekim bu ortam sonraki seçimlerin sorunsuz geçmesini sağlar. Vasilios sonrasında, 7 Ekim 1929'da yapılan yeni seçimde Terkos Metropoliti II. Fotios (1929-1935), 18 oyun 17'sini alarak 7 Ekim 1929'da yeni patrik olur.¹¹⁹

Yaklaşık altı yıl görev yapan Patrik II. Fotios, 29 Aralık 1935'te ölür. Yeni patrik için Türk Hükümeti ve ayrıca patrikhaneden küçük bir azınlık, İmroz ve Bozcaada Metropoliti İakovas'ı destekleme temayülündedir; ancak patrikhanede çoğunluk Ereğli Metropoliti Ben-yamin'i desteklemektedir. Yunanistan Hükümeti ise uzaktan da olsa daha genç bir aday olarak Kadıköy Metropoliti Maksimos'u tercih

¹¹⁵ Sadece beş ay patriklik makamında oturan VI. Konstantinos, 1930'da Atina'da ölür. 80 yıl sonra kemikleri İstanbul'a getirilen Patrik, törenle Balıklı Rum Kilisesine gömülecektir "mubadil_patrik_86_yil_sonra_huzura_kavustu", <https://www.sabah.com.tr/yasam/2011/03/07>, ts. (Erişim 06 Haziran 2021).

¹¹⁶ Macar, *Rum Patrikhanesi*, 137-140.; Alexis Alexandris, "The Expulsion of Konstantine VI: The Ecumenical Patriarchate and Greek Turkish Relations, 1924-1925", *Balkan Studies* 22 (1981), 333-363.; Ramazan Tosun, "Patrik VI. Konstantin Arapoğlu'nun Mübadelesi", *Askeri Tarih Bülteni* 46 (1999), 53-59.

¹¹⁷ Alexandris, *The Greek Minority*, 167—170.

¹¹⁸ bkz. Salih İnci, "Üsküdarlı Bir Patrik Vasilios Yeorgiadis (1925-1929)", *Uluslar arası X. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2019), X/215-231.

¹¹⁹ Macar, *Rum Patrikhanesi*, 147.

etmektedir. Seçim öncesinde patrikhanenin gönderdiği 12 kişilik listeden, valilikçe Kadıköy Metropoliti Maksimos'un ve Terkos Metropolitinin adı çıkarılır. Yeni Türk Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 tarihinden beri valilik, ilk kez bu yetkisini kullanmıştır. Osmanlı Döneminde, 1858'ten 1918'e kadar yapılan on üç seçimin beşinde hiçbir metropolitin adı silinmeden liste patrikhaneye geri gönderilmiştir. 18 Ocak 1936'da yapılan seçimde Ereğli Metropoliti Benyamin patrik seçilir.¹²⁰ Patrik Benyamin döneminde ilk defa seçim sonucu Valiliğe bildirilir, hükümete, İçişleri Bakanı'na, Başbakan'a ve Cumhurbaşkanına telgraflar gönderilir.¹²¹

Patrik Benyamin'in 17 Şubat 1946'da ölümünden sonra yeni bir seçim sürecine girilir. Soğuk savaş dönemi rüzgarlarının estiği bu yıllarda Rusya karşısında Türk, Yunan ABD ittifakı oluşur, bu dönemde valilik önceki seçimde ismi çizilen Maksimos'un adaylığına karşı çıkmaz, bu durumda Sinod, istediği kişiyi seçebilecektir. Yapılan seçimle V. Maksimos (1946-1948) 21 Şubat 1946'da Patrik seçilir.¹²² Maksimos, Cumhuriyet döneminde istifaya zorlanan, ölümüne kadar görevde kalamayan tek patriktir. Zira dünya değişmektedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından Rusya'da, 1945'te Patrik olarak seçilen Moskova Patriği Aleksey, devletin desteğiyle Ortodoks kiliseler üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışır. Ruslar, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Kudüs, Antakya ve İskenderiye Kiliseleri ile görüşmeler yapar ve 1947'de tüm Ortodoks Kiliselerini Rusya'da bir Pan-Ortodoks toplantıya çağırır, Fener bu daveti reddeder.¹²³ Rusya, ayrıca patrik seçimlerini de sorgulayarak Patrikhane Kutsal Sinodu'nun sadece Rumlardan değil, Rus, Bulgar ve Sırp rahiplerden oluşması ve farklı kiliselerin de seçimlere katılması gerektiğini dile getirir.¹²⁴

Yükselen Rus tehdidi karşısında patrikhaneyi savunamayan, hatta komünist olmakla itham edilen patriğin yerine başka birisinin seçilmesi konusunda ABD, Türkiye, Yunan ve patrikhane cenahında fikir birliği oluşur. Patriğin hastalığı gündeme getirilerek istifası istenir. Ancak Patrik, Sinod'dan Efes Metropolitliği'ne atanması, ömür boyu maaşa bağlanması, kendisinden sonra patriklik için ismi geçen Kuzey-Güney Amerika Başpiskoposu Athinagoras'ın bu makama atanmaması gibi taleplerde bulunur. Patrikhane bunların bir kısmını Sinod'a müdahale olarak görür ve reddeder. Rusya ise Patriğin kesin-

¹²⁰ Lacombe, "Chroniques des Eglises Orientales", 1924, 357.

¹²¹ Konstantinides, "Patriarchs from Lausanne", 17.

¹²² Alexandris, *The Greek Minority*, 241; *Ortodoksia* 21 (1946), 37-147.

¹²³ Alexandris, *The Greek Minority*, 244.

¹²⁴ Macar, *Rum Patrikhanesi*, 184.

likle istifa etmemesini ister. Yoğun baskılar neticesinde Patrik, 18 Ekim 1948'de istifa eder.¹²⁵

Burada birçok ilkler yaşanmıştır. Cumhuriyet Döneminde ilk kez bir patrik istifa ettirilmiştir. Kutsal Sinod'un patrikten daha muktedir olduğu anlaşılmıştır. Her şeyden önemlisi patrik tercihlerinde artık yeni uluslararası konjonktürün de etkin olmaya başladığı görülmüştür.

2.2. Athinagoras (1949-1972) ve Sonrası Dönem

Yeni patrik seçimi öncesinde Yunanistan'ın tercihi eski Atina Başpiskoposu Hrisantos'tur. Türkiye, Trabzon Metropoliti (1918-1922) olarak pontusçuların lideri olan bu isme karşıdır. Ancak yeni seçim denklemine bir aktör olarak ABD de vardır. SSCB'nin Moskova Patrikliği'ni politik bir araç olarak kullanması üzerine ABD, Fener üzerinden Ortodoks dünyasına nüfuz etmeyi hedefler. ABD'nin adayı Kuzey-Güney Amerika Başpiskoposu Athinagoras'tır, Türk hükümeti de bu isme sıcak bakar. Patrikhane ise "yabancı" birisinin seçilmesine karşı olduğundan Terkos Metropoliti Ioakim'i ister. Sonuçta Athinagoras üzerinde ittifak edilir.¹²⁶ Ancak Athinagoras'la ilgili sıkıntı, Türk vatandaşı olmamasıdır. Bu problem, Türk makamlarının ivedi olarak verdiği vatandaşlıkla çözülür. Athinagoras, 1 Kasım 1948'de Kutsal Sinod'da 17 oyun 11'ini alarak patrik seçilir.¹²⁷ Patrik, ABD'den Truman'ın özel uçağıyla Türkiye'ye gelir.¹²⁸

Athinagoras Dönemi, patrikhanenin en parlak dönemidir. Tüm tarafların ittifakıyla seçilmiş olmanın avantajlarını patrik iyi kullanır, patrikhanenin bazı mali, hukuki sorunları çözülür, Athinagoras'ın da mezun olduğu Heybeliada Ruhban Okulu üç yıl lise, dört yılda teoloji ihtisası veren bir okula dönüştürülür.¹²⁹ Patrikhanenin uluslararası arenada boy gösterdiği bir dönemin sonunda Athinagoras, 7 Temmuz 1972'de ölür.¹³⁰

Yeni seçim döneminde Kıbrıs meselesi nedeniyle Türkiye-Yunanistan ilişkileri gergindir. Daha Athinagoras'ın ölümünden önce

¹²⁵ Macar, *Rum Patrikhanesi*, 185-188.

¹²⁶ Alexandris, *The Greek Minority*, 244.

¹²⁷ *Ortodoksia* 23 (1948), 335-336.

¹²⁸ Patrik, ABD'deki bir gazeteyle verdiği beyanatta, kendi seçimini Truman doktrininin dini bölümünü oluşturduğunu söyleyecektir. Türkiye'ye gelişinden bir ay sonra Cumhurbaşkanı'nı ziyaret eder, bu Cumhuriyet Döneminde bir ilktir, Patrik ziyarette İnönü'ye ABD başkanı Truman'ın özel mesajını da iletir. Konstantinides, "Patriarchs from Lausanne", 17; Alexandris, *The Greek Minority*, 246-247.

¹²⁹ İnci, *Ruhban Okulu*, 129 vd.

¹³⁰ Macar, *Rum Patrikhanesi*, 190.

ABD Başpiskoposu İakovos, Türkiye karşıtı propagandalara girişmiş¹³¹ hükümet de, Silifke Metropolitisi Emilianos'u ve Alaşehir Metropolitisi İakovos'u vatandaşlıktan çıkarıp 1964'te sınır dışı etmiştir.¹³² Athinagoras'ın son dönemlerinde, 25 Mayıs 1970'te 9 maddelik bir valilik tezkeresi patrikhaneye gönderilmiş olup tezkeredeki yeni şartlara göre patrikliğe her metropolitin aday olabileceği, aday listesinin üç metropolitenden oluşan komisyon tarafından valiliğe verileceği, valiliğin isterse adayları eleyebileceği, seçimin noter huzurunda yapılacağı ve imzalanacağı patrikhaneye bildirilmiştir. Ancak buna rağmen 16 Temmuz 1972'deki seçimde noter şartı uygulanmamıştır.¹³³ Fakat son iki seçimdir patrikhaneden gelen listeyi olduğu gibi onaylayan valilik, bu sefer 15 kişilik listeden Kadıköy Metropolitisi Meliton¹³⁴, Tokat Metropolitisi Kirillos, Terkos Metropolitisi İakovos ve Stavrupolis Metropolitisi Maksimos'u çıkarmıştır. Yapılan seçimde Gökçeada ve Bozcaada Metropolitisi Dimitrios, 12 oyla patrik seçilmiştir.¹³⁵

Athinagoras'a göre düşük profilli bir patrik olan Dimitrios Dönemi, Türkiye - Yunanistan arasındaki gerilimli bir döneme rastlar. Bu dönemde Emniyet Genel Müdürlüğü, 1974-1978 yılları arasında beş metropolitte¹³⁶ pasaport vermez. Buna karşın patrikhane binasının yeniden inşasına izin verilmesiyle yeni bina 1989 yılında görkemli bir törenle açılır.¹³⁷ Dimitrios'un Ekim 1991'deki ölümü, soğuk savaşın sona erdiği bir döneme denk gelir. Yeni seçim öncesinde patrikhane ile ilişkiler ılımlı bir seyir izlemektedir. Adaylar arasında Türkiye tarafından istenmeyen adam ilan edilen ABD'deki Başpiskopos İakovos'un da adı geçer.¹³⁸ Patrikhane ise bu isme sıcak bakmaz, valiliğe gönderilen 15 kişilik listede adı yer almaz. Bu günlerde dö-

¹³¹ İakovos'un tüm önemli yazışmalarını ve kendisi ile yapılan röportajları içeren bir çalışma için bkz. Yeorgios P. Maluhos, *Ego O İakovos* (Atina: Ekdotikos Organismos Livani, 2002).

¹³² Alexandris, *The Greek Minority*, 299.

¹³³ Konstantinides, "Patriarchs from Lausanne", 18.

¹³⁴ Kadıköy Metropolitisi Meliton'un Patrikhane çevrelerinde seçilmesine kesin gözüyle bakılmaktaydı Bartholomeos, *Ortodoksluğa Bakış*, 33.

¹³⁵ Macar, *Rum Patrikhanesi*, 225-226; Konstantinides, "Patriarchs from Lausanne", 19; Şahin, *Fener Patrikhanesi*, 209-210.

¹³⁶ Bunlar Kadıköy Metropolitisi Meliton, Stavrupoli Metropolitisi Maksimos, Tokat Metropolitisi Kirillos, Alaşehir Metropolitisi Arhondonis (şimdiki Patrik Bartholomeos) ve Malatya Metropolitisi İoakim'dir.

¹³⁷ Macar, *Rum Patrikhanesi*, 226, 231.

¹³⁸ Türkiye lehine olumlu mesajlar veren İakovos'un, beklentisi gerçekleşmeyince ABD'deki Kiliseyi Fener'den ayırmaya çalışacaktır. Macar, *Rum Patrikhanesi*, 213,284.

nemin İstanbul Valisi, gazetelere verdiği beyanatlarda patriği Kutsal Sinodu'n seçeceğini, hiçbir isimin listeden çizilmeyeceğini söyler.¹³⁹

Sonuçta liste valilikten bir çizik almadan patrikhaneye gönderilir. Seçimde yarışacak isimler; Kadıköy Metropoliti Arhondonis, Terkos Metropoliti Konstandinos ve Listra (Niksa) Metropoliti Alexandros'tur. Kutsal Sinod 22 Ekim 1991'de Kadıköy Metropoliti Dimitri Arhondonis'i patrik olarak seçer.¹⁴⁰ Patrik, ruhani isim olarak hemşehrisi İmrozlu bir keşiş olan Bartholomeos'tan esinlenerek bu ismi alır. Bartholomeos, tahta çıkışında yaptığı konuşmada bu zor görevi (Hristiyanlıkta Hz İsa'nın çarmıha gerilişine atfen) "*çarmıha gerilmek*" olarak tanımlar.¹⁴¹ Patrik, bu çarmıh metaforunu, 2019'da ABD'de katıldığı bir televizyon programında "*kendisini Türkiye'de çarmıha gerilmiş gibi hissettiğini*" söyleyerek¹⁴² yine kullanacak ve Türk kamuoyunda büyük tepkilere yol açacaktır.

Bartholomeos, Soğuk Savaş sonrası değişen yeni denklemde çevre temalı birçok faaliyetlere girer.¹⁴³ Çevrenin teolojik bir sorun olduğunu söyleyen Patriğin faaliyetleri, Türkiye'de patrikhanenin "Ekümeniklik" iddialarını destekleme faaliyeti olarak yorumlanmış,¹⁴⁴ yine AB vb. platformlardaki kimi söylemleri de Türkiye'de tepkiyle karşılanmıştır.¹⁴⁵ Patrik, dünyanın birçok yerine seyahatler yapmış ve oralarda yeni metropolitlikler kurmuştur. En büyük desteği ABD ve AB'den gören patrik, devlet başkanları nezdinde üst düzeyde kabul görmektedir. Son olarak 2018'in sonlarında Ukrayna Kilisesi'ne bağımsızlık veren kilise kararnamesini (Tomosu) imzalaması, Rusya ile olan gerginliği üst seviyelere taşımıştır.¹⁴⁶ Bartholomeos'un çabaları, patrikhane üzerinde etkin olmaya çalışan Yunanistan yerine, küresel bir güç olan ABD ve AB üzerinden nüfuz kazana-

¹³⁹ *Tercüman*, "İstanbul Valiliği patriklik makamı için kararı Sen Sinod Meclisine bıraktı. Saygısız Yunanlı utansın!" (22 Ekim 1991), 1; Bojidar Çipof, *Patrikhane ile Mücadelem Bulgar Eksarhlığı Vakfı'nda 15 Yıl* (İstanbul: Kitap Matbaacılık, 2010), 56-57.

¹⁴⁰ Çipof, *Patrikhane ile Mücadelem*, 57-58.

¹⁴¹ Bartholomeos, *Ortodoksluğa Bakış*, 25-26, 117.

¹⁴² *Milliyet Gazetesi*, "Bartholomeos: Çarmıha gerilmiş gibi hissediyorum" Erişim 23 Nisan 2020.

¹⁴³ *Çevre sorunu adıyla 1995'ten beri Karadeniz, Ege, Marmara, Tuna, Adriyatik, Baltık, Amazon gibi birçok denizleri konu alan, uluslararası toplantılar düzenlemiştir Religion, Science & the Environment*, "Who is the Ecumenical Patriarch?" (Erişim 06 Haziran 2021)

¹⁴⁴ Samim Akgönül, "Patrikhane, Patrik Bartholomeos ve Türkiye Kamuoyu: Uluslararasılaşmanın Arkeolojisi", *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*, ed. Cengiz Aktar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 226 vd.

¹⁴⁵ Mehmet Çelik, *Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri* (İzmir: Akademi Kitabevi, 2000), 136-141.

¹⁴⁶ *BBC News Türkçe*, "İstanbul'da imza atıldı: Ukrayna'da bağımsız kilise kurulması neden önemli?" Erişim 6 Haziran 2021.

rak Atina Kilisesi'nin¹⁴⁷ yönlendirdiği Yunanistan'ın etkisinden patrikhaneyi kurtarma gayreti olarak da okunabilir.

Bartholomes, bugün Anadolu'da hiç cemaati bulunmayan tarihi yerlere metropolitler atayarak ruhani bölgelerinin sayısını artırmaya çalışmaktadır. En son 21.03.2021'de Kırklareli Metropolitliğine Andreas'ı ataması bunun küçük bir örneğidir.¹⁴⁸

Patrik Bartholomeos, uluslararası alanda aktif olmasına rağmen genelde birkaç basit olay haricinde, ılımlı bir profil çizmektedir. Örneğin Ayasofya Cami'nin ibadete açılmasıyla Avrupa'nın birçok ülkesinden yükselen karşıt söylemlere rağmen bu konuda sessiz kalmayı tercih etmiştir. Patriğin Türkiye'deki en üst düzey devlet yetkilileriyle doğrudan görüşebilmesi ve sorunlarını birinci ağızdan dile getirebilmesi, problemlerin çözümünde önemli bir noktadır. Seleflerine nazaran çok genç bir yaşta, 51 yaşında bu makama gelen Bartholomeos, bugün 30 yıllık aralıksız görev süresiyle bütün patrikhane tarihi boyunca¹⁴⁹ en uzun bu makamda kalan birisi olarak şimdiden patrikhane tarihine geçmiş bir isimdir.

2.3. Muhtemel Bir Seçime Dair Bazı Değerlendirmeler

Muhtemel yeni bir patrik seçiminde Türk tarafının ve kamuoyunun gündeme getireceği en önemli mesele, Türkiye'nin tanıdığı seçim hakkına rağmen Yunanistan'ın aynı hakkı Batı Trakya'daki müftülere tanımaması olacaktır. Bugün Batı Trakya'da yaşayan Müslüman Türk nüfusun; eğitim meselesi, seçilmiş müftülere izin verilmemesi, etnik kimliğin tanınmaması vb. birçok sorunlarla karşı karşıyadır.¹⁵⁰ Nitekim konu, 1991'de Patriğin seçiminde de Türk basınında gündeme taşınmış, patriğin özgür bir şekilde seçilmesine karşın Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlığa kendi müftülerini seçme hakkı vermemesi eleştirilmiştir.¹⁵¹ Konu Türk hükümetinin yetkililerince de zaman zaman muhataplarına iletilmektedir.

¹⁴⁷ Turgay Cin, "Yunan Basınına Yansdığı Şekliyle, Atina ile İstanbul Rum Başpiskoposları Arasındaki Yönetim Krizi, 'Evrensellik' Ve Türkiye", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8/1 (2006), 47-86.

¹⁴⁸ Οικουμενικόν Πατριαρχεῖον/Ecumenical Patriarchate, "Μητροπολίτες / Αρχιεπίσκοποι του Θρόνου (Tahtın Metropolitleri/Başpiskoposları)" (Erişim 06 Haziran 2021).

¹⁴⁹ *İmerologion tu Patriarhiu*, 607-616.

¹⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Turgay Cin, *Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan Özgürlüğü (Baş Müftülük ve Müftülükler Sorunu)* (Ankara: Seçkin, 2003); Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991).

¹⁵¹ Güneş, "Batı Trakya'da dini lider seçimini ipotek altına almışlardı. Patrikhane'de özgür seçim" (23 Ekim 1991), 1; Hürriyet, "Patrik adaylarına kısıtlama olmadı" (23 Ekim 1991), 1; Tercüman, "İstanbul Valiliği patriklik makamı için kararı Sen Sinod Meclisine bıraktı. Saygısız Yunanlı utansın" (22 Ekim 1991), 1.

Bir diğer konu, zamanı geldiğinde patriği de seçecek olan Kutsal Sinod üyeleriyle ilgilidir. Patrikhane 1990'lardan beri iki önemli sorunundan bahseder: Bunlardan biri Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden açılması¹⁵², diğeri ve daha önemli görüleni ise yabancı ruhbanlara Türkiye vatandaşlığı hakkının tanınması talebidir. Konu patrik seçimi ve patrikhanenin yönetimi için son derece önemlidir. Patrik, 2004'te Sinod'a; Amerika, İngiliz, Finlandiya, Yeni Zelanda ve Yunanistan uyruklu 6 yabancıyı atamıştır.¹⁵³ Ancak konunun hukukiliği oldukça tartışmalıdır. Patrikhanenin bu yöndeki talepleri, ancak 2010'da verilen izinle gerçekleşecektir. Nitekim konu o günkü gazetelere ABD, Fransa ve Yunanistan gibi ülkelerde bulunan 17 metropoliten TC vatandaşlığı almak için pasaport müracaatında buldukları şeklinde yansır.¹⁵⁴ Patrikhane çevreleri, meselenin okuldan daha önemli olduğunu, okul mezunlarının patrikhane kalıp kalmayacaklarının bilinemeyeceğini, buna karşın vatandaşlık alacak metropolitlerle patrikhanenin tarihi merkezindeki geleceğinin teminat altına alınmış olacağını söylemişlerdir.¹⁵⁵

Türkiye Cumhuriyeti Döneminde, Valilik tezkereleri¹⁵⁶ dışında seçimle ilgili bir düzenleme olmadığından en son metin 1862'deki Patriklik Nizamnamesi'dir. Konunun hukuki yönleriyle ilgilenen Sibel Özel, patrikhanenin seçim süreçlerini ve diğer işlerini düzenleyen söz konusu Nizamname'nin, vatandaşlık ilkesine dayalı bugünkü gibi bir ulus-devlet modeline uygun olmadığını ileri sürmüştür. Ne var ki, Özel'e göre, Cumhuriyet Dönemi'nde patrikhane konusunda yeni bir düzenleme yapılmadığı için son Nizamname'nin Türk Anayasası'yla ve Kanunları'yla aykırılık teşkil etmeyen hükümleri geçerliliğini korumaktadır. Özel'e göre, valilik tezkeresinin (4 Ekim 1923) bahis konusu Nizamname'yi dikkate alan koşullar belirlemesi de bunu teyit etmektedir. Özel, ayrıca yakın dönemlerde yurt dışından gelen metropolitlere Türk vatandaşlığı verilmesinin de doğru olmadığı düşüncesindedir.¹⁵⁷ Konuyu bu yorumlar üzerinden değerlendiren Cihan Osmanağaoğlu da benzer görüşlere sahiptir.¹⁵⁸ Burada, patrik seçimleri de dâhil en önemli sorun, bugün patrikhanenin "ekümeniklik"

¹⁵² İnci, *Ruhban Okulu*, 147-164.

¹⁵³ Cin, "Atina İstanbul Yönetim Krizi", 58.

¹⁵⁴ Hürriyet Gazetesi, "Patrik Adaylarına Vatandaşlık Kapıda", Erişim 6 Haziran 2021.

¹⁵⁵ Hürriyet Gazetesi, "Patrikhane'de bayram havası" Erişim 28 Eylül 2021.

¹⁵⁶ Bu arada 4 Ekim 1923 tarih ve 4810'nolu Sinod kararının Türkiye Cumhuriyet dönemi öncesine tekbül ettiğini hatırlatalım.

¹⁵⁷ Sibel Özel, *Heybeliada Ruhban Okulu ve Patrikhane* (İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2007), 51-54.

¹⁵⁸ Osmanağaoğlu, *Rum Patrikliği Nizamı*, 253-273.

iddiasıyla bu sıfatı ısrarla kullanması ve bunun mevcut Türk hukuk sisteminde bir karşılığının olmamasıdır. Konuyla ilgili hazırlan bir raporda (2009) Hüseyin Hatemi, "İstanbul Ortodoks Patrikhanesi Kanun Taslağı" başlıklı çalışmasının 3 ve 4. maddelerinde patrik seçimini ele almıştır. Burada en dikkat çekici teklifler, seçim aday listesinin (o günkü şartlarda) Din İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanlığı'na sunulması, daha da ilginç Türk vatandaşı olmayanların da patrik seçilebileceği, bu seçimi Cumhurbaşkanı veto etmedikçe seçilen patriğe Türk vatandaşlığı verileceği şeklindeki tekliflerdir.¹⁵⁹ Bunlar, bugüne kadarki tüm uygulamaların ve gösterilen hassasiyetlerin dışında kalan, ikna edicilikten ve uygulanabilir olmaktan oldukça uzak tekliflerdir.

Sinod üyeleriyle ilgili bir diğer sorun da iç çekişmelerdir. Patrikler, kiliseyi Sinod üyeleri aracılığıyla yönetmektedirler. Tarih boyu güçlü patrikler Sinod'a hâkim olmuşlardır. Bartholomeos döneminde de Sinod'la bazı problemler yaşanmıştır. 2021 Mart'ında çıkan haberlerde Patriğin 2008'de patrikhanede "temizlik operasyonu" gerçekleştirdiği, patrik olma ihtirası içindeki özel kalem müdürü Sivas Metropolitisi Dimitrios'la Alaşehir Metropolitisi Meliton'u görevlerinden uzaklaştırdığı hatırlatılıyor, akabinde güncel haber "*Patrikhane'de itaatsizlik depremi, 2 numara görevden alındı*" başlığıyla veriliyordu. Haberde Sinod'un iki numaralı ismi Kadıköy Metropolitisi Athanasios Papas'ı görevden alıp yerine Fransa Metropolitisi Emanuil Adamakis'i atadığı bildiriliyordu. Gerekçe olarak Athanasios'un Patrik ve Sinod'a itaatsizlik etmesi, patrikhane kurallarını çiğnemesi gösteriliyordu.¹⁶⁰ Ancak haberin devamında "*ayrıca, ev işleri için Rus Patriği Kiril yanlısı bir rahibeyi yanında bulunduruyordu*" ifadesi, henüz çok detayını bilmesek de Athanasios'un azil gerekçesinin Rus yanlısı olma ihtimalini aklımıza getiriyor. Zira bundan bir yıl önce patrikhanenin Ukrayna Kilisesi'nin bağımsızlığını tanınması Rusya'yla gerilimi had safhaya taşımıştı. Athanasios'un Kadıköy Metropolitisi olması nedeniyle patrikhane hiyerarşisinde üst sırada bulunması ve olası bir seçimde patrik olmaya en yakın isim addedilmesi, onun azledilmesi hadisesinde uluslararası konjonktürün etkisinin bulanabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Bu da patrikhane tarihinde yakın geçmişte bize Rus yanlısı Patrik Maksimos'un istifa ettirilmesi olayını hatırlatıyor.

¹⁵⁹ Dilek Kurban - Kezban Hatemi, *Bir 'Yabancı'laşırma Hikâyesi: Türkiye'de Gayrimüslim cemaatlerin Vakıf ve taşınmaz Mülkiyet sorunu* (TESEV Yayınları, 2009), 58-59.

¹⁶⁰ Hürriyet Gazetesi, "Patrikhanede itaatsizlik depremi! 2 numara görevden alındı" Erişim 6 Haziran 2021.

Konuyla ilgili hatırlatmamız gereken son mesele de patrikhane- nin giderek dünyadaki diğer otosefal (bağımsız) Ortodoks kiliseler üzerindeki nüfuzunu artırma çabasıdır. Ortodokslukta, Papalık gibi Ekümenik Konsil toplama geleneği yoktur. Ortodoksların kabul ettikleri son Ekümenik Konsil 787’de yapılmıştır.¹⁶¹ Ortodoks kiliseler bu tarihten sonra, problemlerini çözmek için yerel konsiller ve Pan-Ortodoks kongreler düzenlemişlerdir. Ancak son dönemlerde Ortodoks çevrelerce yeni bir Ortodoks “Sekizinci Ekümenik Konsil” toplama düşüncesi yüksek dille seslendirilmektedir.¹⁶² Dolayısıyla muhtemel bir seçimde bu perspektifi taşıyabilecek özellikte, tüm Ortodokslarla (hatta Katoliklerle, diğer kiliselerle ve tüm dünya ile) yakın ilişkileri sürdürebilecek, aynı şekilde uluslararası politik dengeleri de gözetebilecek özellikte bir ruhaninin ön plana çıkarılması da mümkündür. Bir ihtimal de, tüm bu öngörülerin dışında tam aksi özelliklerde, modern dünyanın yaşam biçimine bir tepki olarak Ortodoks ruhanilik geleneğini ön plana çıkarmayı hedefleyen, daha çok içe dönük ruhsal gelişimi önemseyen bir kişilik de tercih edilebilir. Ancak seçilen kişi hangi vasıflara sahip olursa olsun, sonuçta Ortodoks çevrelerce tüm bu özelliklere sahip bir patrik olarak takdim edilecektir.

Sonuç

Kilise ve Hristiyan Ortodoks teologlar, patrik seçiminin tanrısal bir lütufla gerçekleştiğine inanırlar. Bu geleneğe ve inanca saygı duymakla birlikte bugüne kadar sürece etki eden başka faktörlerin de olduğunu söylemek gerekir. Bunlar; patrik, Kutsal Sinod ve siyasi iktidarlardır. Ayrıca bunların yanında dönemin sosyal, ekonomik ve siyasi şartlarına göre sürece doğrudan/dolaylı etki eden iç-dış kaynaklı “diğer aktörler” de devreye girmiştir.

Bizans’ta seçimler siyasal idarenin baskın olduğu Bizans’a özgü bir yönetim anlayışı (Sezaropapizm) çerçevesinde şekillenmiştir. İmparatorlar yasalarla bu ilişkiyi düzenlemişlerdir. Bizans imparatorları, Kutsal Sinod’un tercihi saygı duymuşlar ancak gerektiğinde Sinod’a rağmen sürece müdahale ederek bunu Tanrının kendilerine yüklediği misyon olarak açıklamışlardır. Bu nedenle seçimlerde siyasi otoritenin daha baskın olduğu görülmektedir. Bizans’taki seçimlerde

¹⁶¹ Jean Meyendorff - John Meyendorff, *The Orthodox Church: Its Past and Its Role in the World Today* (St Vladimir’s Seminary Press, 1996), 15-33; Ware, *Ortodoks Kilisesi*, 45.

¹⁶² Meyendorff - Meyendorff, *The Orthodox Church*, 235-237; Andrew M. Sharp, *Postmodern Çağda Ortodoks Hristiyanlar ve İslamiyet*, çev. Seda Doğan (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2016), 70, 178, 226.

sorun siyasi otorite ile kilisenin tercihleri çatıştığında ortaya çıkıyordu. Bu kriz dönemlerinde güçlü imparatorlar bir şekilde Sinod'u etkileyerek kendi lehlerine bir sonuç elde edebiliyorlardı. Fakat zayıf bir imparator olduğunda seçim sıkıntılı oluyor, sonuç güçler dengesine bağlı olarak tarafların karşılıklı verdikleri tavizlerle şekilleniyordu. Bunun dışında hanedanların rekabeti, halk üzerinde etkili olan manastır keşişlerinin tercihi, İstanbul'un rakipleri İskenderiye, Antakya ve Roma Kiliseleriyle olan ilişkiler de farklı düzeylerde zaman zaman sürece etki edebilmekteydi.

Bizans'taki seçimle ilgili genel ilkeler Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde kısmi değişikliklerle korunmuştur. Osmanlı'da patriklerin seçimi, azli, tayini vb. beratlarla belirlenmiş olup seçilen patrikler, sultanlar tarafından verilen beratlarla bu makama oturmuşlardır. 19.yy.da seçimler cemaat Nizamnameleri'yle kurumsal bir çerçeveye oturtulmuştur. Osmanlı döneminde de patrik seçimlerinde birçok unsur devreye girmiştir. Cemaat içi rekabetlerde Rum soyluların çıkar çatışması, "pişkeş" in ödenmesinde patrik adayının imkânları ve buna bağlı olarak "Fenerliler" olarak bilinen seçkin ve nüfuz sahibi Rumların etkisi patriğin belirlenmesinde etkin olmuştur. Bir diğer önemli unsur da patrik adaylarının Roma Kilisesiyle ilişkileri olmuştur. Osmanlı bu ilişkilere sıcak bakmadığından Roma ile ilişkisi olduğundan şüphe duyulan patrikler makamlarından olmuştur. 16.yy.da seçim süreçlerine Protestanların dâhil olmasıyla mücadele daha keskin hale gelmiş ve ilk patrik idamları da bu dönemde gerçekleşmiştir. 18.yy. sonlarında Ortodoksluğun hamiliği iddiasıyla Rusya da bu süreçlere müdâhil olmaya başlamış, böylece patrik seçimleri de dâhil Gayrimüslimler meselesi, büyük devletlerin mezhep iddiaları üzerinden güç mücadelesine girdikleri bir alana dönüşmüştür. Bu nedenle de Babıali, seçilen her patriğe "devlete sadakat" şartını ısrarla hatırlatma gereği duymuştur. 19.yy.da Balkanlardaki Ortodokslar arasında yaşanan rekabetler de patriklik makamında peş peşe değişikliklere neden olmuştur.

Bizans ve Osmanlı dönemine göre Cumhuriyet dönemindeki patrik seçimleri ve süreleri göz önüne alındığında Cumhuriyet dönemi en istikrarlı olanıdır. Zira önceki dönemlerin aksine Cumhuriyet döneminde (ikisi hariç) tüm patrikler ölünceye kadar görevde kalmışlardır. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde patrikhane ile yaşanan gerginlikler, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına da yansımış, ilk patrik seçimlerinde yaşanan kimi krizler uluslararası bir soruna dönüşmüştür. Bu krizlerin aşılmasının ardından ilişkiler sonraki yıllarda daha olumlu yönde seyretmiştir. Bu dönemde patrik seçimlerine dair esas-

lar, valilik tarafından patrikhaneye gönderilen tezkerelerle belirlenmiştir. Yeni dönemde Türk yetkililer, bazen aday listelerinden kimi isimleri çıkarırken kimi zamanda listeye müdahale etmeden geldiği şekliyle onaylamışlardır.

Cumhuriyet döneminde seçimler dâhil patrikhane ile olan ilişkilerde etkin olan faktörlerden biri, Soğuk Savaş Döneminin ve sonrasında etkilediği uluslararası konjonktür olurken diğeri Türk-Yunan ilişkilerindeki dinamikler ve bu bağlamda AB ile olan ilişkiler olmuştur. (Buna ABD ile ilişkiler, Kıbrıs meselesi ve Rusya faktörü de ilave edilebilir) Sonuçta Türkiye'nin bir iç meselesi olan bu konuyla ilgili köklü bir tarihsel tecrübeye ve hafızaya sahip olan devletin ilgili muhatapları, zamanı geldiğinde içinde buldukları ortama uygun çözümler üretmeyi bilmişlerdir.

Muhtemel bir seçimde uluslararası konjonktürel, Sinod üyelerinin tercihi, mütekabiliyet çerçevesinde Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlığa tanınan/tanınmayan haklar, patrikhane ile devlet ilişkilerindeki mevcut atmosfer yeni seçim sürecinde bir yere kadar etkili olabilir. Yukarıda kısmen vurguladığımız gibi patrikhane tarafından dillendirilen yabancı din adamlarına vatandaşlık verilmesi, vakıf mallarının iadesi, tarihi yapıların tamiri vb. Türk hükümetince karşılık bulurken buna karşın Batı Trakya'daki müftülük seçimlerini Yunan hükümetinin hâlâ ısrarla tanımaması, muhtemel bir patrik seçimi vesilesiyle Türkiye'nin mutlaka gündeme taşıyacağı konular olacaktır. Zira Atina tarihten beri patrikhane üzerinden rol çalma politikasını muhtemel bir seçimde yine sürdürecektir ve bunu kendi lehine uluslararası bir propagandaya dönüştürmeye çalışacaktır. Dolayısıyla bu konuda AB ülkesi üyelerin desteğini almaya çalışan Atina ve Kıbrıs kiliselerinin yanı sıra ilgili devletlerin politikacılarının çok fazla istahlı olacakları da muhakkaktır.

Son olarak muhtemel yeni bir patrik seçiminin nasıl ve hangi şartlarda yapılacağını, seçilecek kişinin nasıl bir potansiyele ve etkiye sahip olacağını zaman gösterecektir. Seçim sonucu, zamanı geldiğinde Kutsal Sinod üyelerinin devletin ilgili makamlarına sundukları listeye göre şekillenecek ve nihai kararı Sinod üyelerinin tercihi belirleyecektir. Ancak Avrupa'da İslamofobinin yükselişe geçtiği bir dönemde, sadece uluslararası desteğe sahip olup Türkiye'nin hassasiyetlerini ve buna bağlı iç-dış dengeleri pek fazla dikkate almayan, Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısını tanımayan bir kişinin patrik seçileceği senaryosu gerçekleşirse bu durum, böylesi tarihi bir kurumun

muhtemel tartışmalarla gereksiz yere yıpranmasına neden olabilecektir.

Burada bir makale çerçevesi içinde sınırlı bir şekilde ele aldığımız bu konunun çok boyutlu ve çok taraflı yönleri olduğundan konuya dair daha derinlikli ve multidisipliner çalışmalara ihtiyaç olduğunun da altını çizmek isteriz.

KAYNAKÇA

- Akgönül, Samim. "Patrikhane, Patrik Bartholomeos ve Türkiye Kamuoyu: Uluslararasılaşmanın Arkeolojisi". *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*. ed. Cengiz Aktar. 215-245. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Akyıldız, Ali. "Tanzimat". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 40/1-10. İstanbul: İSAM, 2011.
- Alexandris, Alexis. "Lozan Konferansı ve İstanbul Rum Patrikhanesi'nin Ekümenik Boyutu: 10 Ocak 1923 Tarihli Tutanağın Önemi". *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*. ed. Cengiz Aktar. 70-119. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Alexandris, Alexis. "The Expulsion of Konstantine VI: The Ecumenical Patriarchate and Greek Turkish Relations, 1924-1925". *Balkan Studies* 22 (1981), 333-363.
- Alexandris, Alexis. *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974*. Athens: Center for Asia Minor Studies, 1983.
- Atalay, Bülent. *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2001.
- Bartholomeos, Ekümenik Patrik Hazretleri I. *Sırla Yüz Yüze Günümüzün Gözüyle Ortodoksluğa Bakış*. İstanbul: İstos, 2016.
- Bas, Bilal. *Eusebius of Caesarea's Imperial Theology and the Politics of the Iconoclastic Controversy*. Lewiston, Canada: Edwin Mellen Pr, 2013.
- Bayraktar Tellan, Elif. "Sürgün Patrik, Kayıp Keşiş ve İstanbul'da Bir Ayaklanma: On Sekizinci Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi". *Ayşegül Keskin Çolak'a Armağan Tarih ve Edebiyat Yazıları (Ayrı Basım)*, 99-112. <https://doi.org/10.20427/turkiyat.336207>
- Bayraktar Tellan, Elif. *The Patriarch and The Sultan: The Struggle for Authority and the Quest for Order in The Eighteenth-Century Ottoman Empire*. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Doktora, 2011. file:///C:/Users/ASUS/Downloads/288398.pdf
- BBC News Türkçe. "İstanbul'da imza atıldı: Ukrayna'da bağımsız kilise kurulması neden önemli?" 05 Ocak 2019. Erişim 06 Haziran 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46583594>
- Bebiroğlu, Murat. *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri*. ed. Cahit Külekcı. İstanbul: Akademi Matbaası, 2008.
- Cihangir, Erol. *Papa Efim'in Muhturaları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*. İstanbul: Turan Yayıncılık, 1996.
- Cin, Turgay. "Yunan Basınına Yansıdığı Şekliyle, Atina ile İstanbul Rum Başpiskoposları Arasındaki Yönetim Krizi, 'Evrensellik' Ve Türkiye". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8/1 (2006), 47-86.
- Cin, Turgay. *Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Din ve Vicdan Özgürlüğü (Baş Müftülük ve Müftülükler Sorunu)*. Ankara: Seçkin, 2003.
- Çelik, Mehmet. *Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri*. İzmir: Akademi Kitabevi, 2000.
- Çimani, Prokopiu (İpirotu). *Apo İpsili Skopia I Patriarhe Konstantinupoleos*. Atina, 1981.
- Çipof, Bojidar. *Patrikhane ile Mücadelem Bulgar Eksarhlığı Vakfı'nda 15 Yıl*. İstanbul: Kitap Matbaacılık, 2010.
- Çolak, Hasan - Bayraktar Tellan, Elif. *The Orthodox Church as an Ottoman Institution: A Study of Early Modern Patriarchal Berats*. İstanbul: The Isis Press, 2019.
- Drake, H.A. "The Church, Society and Political Power". *The Cambridge History of Christianity*. ed. Margaret M. Mitchell - Frances M Young. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Düstur. *I. Tertip, II. Cilt*. İstanbul, 1862.
- Erdal, İbrahim. "Türk Basınına Göre; Patrikhane Konusu ve Patrik Araboğlu'nun İhracı Meselesi". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 33-34 (2004), 33-49.
- Erdem, Nilüfer. "Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu'da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XIV/29 (2014), 97-140.
- Frazer, Charles A. *Katolikler ve Sultanlar: Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453- 1923*. çev. Cemile Erdek. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Geanakoplos, Deno J. "Bizans İmparatorluğu'nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek". çev. Mustafa Alican. *Tarih Okulu* IX (2011), 169-198.

- Griçopolos, Tasos Ath. "VII. Grigorios Zervudakis". *Thiriskeftiki ke İthiki Engiklopedia (Din ve Ahlak Ansiklopedisi)*. C. 4. Atina, 1964.
- Güllü, Ramazan Erhan. *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum / Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*. İstanbul: Ötüken, 2017.
- Hussey, J. M. *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*. Oxford: The Clarendon Press, 1990.
- Hürriyet Gazetesi. "Patrik Adaylarına Vatandaşlık Kapıda". 22 Temmuz 2010. Erişim 06 Haziran 2021. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/patrik-adaylarina-vatandaslik-kapida-15387311>
- Hürriyet Gazetesi. "Patrikhane'de bayram havası". 22 Mayıs 2010. Erişim 28 Eylül 2021. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/patrikhane-de-bayram-havasi-14800980>
- Hürriyet Gazetesi. "Patrikhane'de itaatsizlik depremi! 2 numara görevden alındı". 18 Mart 2021. Erişim 06 Haziran 2021. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/patrikhane-de-itaatsizlik-depremi-2-numara-gorevden-alindi-41765520>
- İnalçık, Halil. "The Status of the Greek Orthodox Patriarch Under the Ottomans". *Turcica* 23/ (1991), 407-436. <https://doi.org/10.2143/TURC.23.0.2014212>
- İnci, Salih. *Heybeliada Ruhban Okulu*. İstanbul: Yedirenk Kitapları, 3. Basım, 2011.
- İnci, Salih. "Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerinin Seçimi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (01 Nisan 2016), 9-58.
- İnci, Salih. "Üsküdarlı Bir Patrik Vasilios Yeorgiadis (1925-1929)". *Uluslar arası X. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. X/215-231. Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2019.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. çev. Nilüfer Epeçeli. 5 Cilt. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. çev. Nilüfer Epeçeli. 5 Cilt. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009.
- Kaçar, Turhan. "Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi: Ioannes Chrysostomus Örneği (Ms 398)". *ÖZSALT ARMAĞANI Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler*. ed. Hamdi Şahin. 225-232. Antalya: Suna – İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2011.
- Kaçar, Turhan. *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık : Doğu'da İsa doktrininin siyasi ve entelektüel tarihi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.
- Karaca, Filiz. "Pişkeş". *DİA*. 34/294-296. İstanbul: İSAM, 2007.
- Karpat, Kemal H. *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. çev. Recep Boztumur. Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Karpat, Kemal H. "Ottoman Views and Policies Toward the Orthodox Christian Church". *The Greek Orthodox Theological Review* 31/1/2 (1986), 185-194.
- Katar, Mehmet. "Ortodokslukta Din-Devlet İlişkisi (Bizans Örneği)". *Dinler Tarihi Araştırmaları Sekülerleşme ve Dini Canlanma*. ed. Ali İsmail Güngör. VI/162-176. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2008.
- Kenanoğlu, M. Macit. *Osmanlı Millet Sistemi : Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2004.
- Konortas, Paraskevas. "Osmanlı İmparatorluğunda En Üst Düzey Ruhban Sınıfının ve Özellikle Patriğin Konumu Üzerine Bazı Hipotezler (1453-1923)". *Ortodoksia (II. Periyot)* 7/3 (Selanik 2000), 461-480.
- Konortas, Paraskevas. "Tarihi Uzlaşmadan EntenteCordial'e?": İstanbul Ortodoks Patrikhanesi ile Osmanlı İdaresi Arasında İdeolojik ve Siyasi Amaç Birliği (15. Yüzyıl Ortası-16. Yüzyıl Sonu)". çev. Yaman Aksu. *Tarihi Siyasi Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*. ed. Cengiz Aktar. 27-68. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Konstantinides, Chrysostomos. "The Ecumenical Patriarchate and the Ecumenical Patriarchs from the Treaty of Lausanne (1923) to the Present". *The Greek Orthodox Theological Review* 45/1-4 (2000), 5-22.
- Kurat, Akdes Nimet. "Panslavizm". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XI/2-4 (1953), 241-278.
- Kurban, Dilek - Hatemi, Kezban. *Bir 'Yabancı'laşırma Hikâyesi: Türkiye'de Gayrimüslim cemaatlerin Vakıf ve taşınmaz Mülkiyet sorunu*. TESEV Yayınları, 2009.
- Lacombe, J.V. Grégoire. "Chroniquedes Eglises Orientales". *Echosd'Orient*, 23/133 (1924), 93-111.
- Lacombe, J.V. Grégoire. "Chroniquedes Eglises Orientales". *Echosd'Orient*, 24/137 (1924), 86-116.
- M. Sharp, Andrew. *Postmodern Çağda Ortodoks Hristiyanlar ve İslamiyet*. çev. Seda Doğan. İstanbul: Tekin Yayınevi, 2016. <http://www.dr.com.tr/Kitap/Postmodern-Cagda-Ortodoks-Hristiyanlar-ve-Islamiyet/Andrew-M-Sharp/Din-Mitoloji/Hristiyanlik/urunno=000000689411>
- Macar, Elçin. *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Maluhos, Yeorgios P. *Ego O İakovos*. Atina: Ekdotikos Organismos Livani, 2002.
- Meray, Seha L. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar - Belgeler 1 Kitap*. VIII Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Meyendorff, Jean - Meyendorff, John. *The Orthodox Church: Its Past and Its Role in the World Today*. St Vladimir's Seminary Press, 1996.
- Milliyet Gazetesi. "Bartholomeos: Çarın gibi hissediyorum". 18 Aralık 2009. Erişim 23 Nisan 2020. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/bartholomeos-carmiha-gerilmis-gibi-hissediyorum-1175352>
- Oran, Baskın. *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.
- Osmanağaoğlu, Cihan. *1862 Rum Patrikliği Nizamı Çerçevesinde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi*. İstanbul: On İki Levha Matbaacılık, 2010.

- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 5. Basım, 1999.
- Özel, Sibel. *Heybeliada Ruhban Okulu ve Patrikhane*. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2007.
- Religion, Science & the Environment. "Who is the Ecumenical Patriarch?" Erişim 06 Haziran 2021. <http://www.rsesymposia.org/more.php?theitemid=3&catid=27>
- Runciman, Steven. *The Byzantine Theocracy*. London: Cambridge University Press, 1977.
- Runciman, Steven. *The Great Church in Captivity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.
- Seidler, G. L. *Bizans Siyasal Düşüncesi : Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni*. çev. Mete Tunçay. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980.
- Seyfeli, Canan. *Millet Sistemi mi? Rum ve Ermeni Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2019.
- Stavridis, Vasilios. "A Concise History of The Ecumenical Patriarchate". çev. George Dion Dragas. *The Greek Orthodox Theological Review* 45/1-4 (2000), 57-140.
- Stavridis, Vasilios. *Istoria tu İkumeniku Patriarhiu 1453-Simeron*. Selanik: Ekdotos İkos Adelfon Kiriakidi, 1987.
- Stavridis, Vasilios. "Two Ecumenical Patriarchs from America: Meletios IV Metaxis and Athenagoras I Spyru (1948-1972)". *The Greek Orthodox Theological Review* 44/1-4 (1999), 55-85.
- Şahin, M. Süreyya. *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*. İstanbul: Ötüken, 1980.
- Tosun, Ramazan. "Patrik VI. Konstantin Arapoğlu'nun Mübadelesi". *Askeri Tarih Bülteni* 46 (1999), 53-59.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi Cilt II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 7. Basım, ts.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi : II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 7. Basım, 2009.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi : XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 7. Basım, 2011.
- Ware, Timothy. *Ortodoks Kilisesi Doğu Hristiyanlığına Giriş*. çev. Mehmet Katar - Arif Gören. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2019.
- Οικουμενικον Πατριαρχειον/Ecumenical Patriarchate. "Γαβριήλ Β' (II. Gabriel)". Erişim 09 Ocak 2020. <http://ec-patr.eu/list/index.php?lang=gr&id=229>
- Οικουμενικον Πατριαρχειον/Ecumenical Patriarchate. "Μητροπολίτες / Αρχιεπίσκοποι του Θρόνου (Tahtın Metropolitleri/Başpiskoposları)". Erişim 06 Haziran 2021. <https://ec-patr.org/mitropolitess-arxiepiskopoi-tou-thronou/>
- Οικουμενικον Πατριαρχειον/Ecumenical Patriarchate. "Το Οικουμενικό Πατριαρχείο". Erişim 30 Mayıs 2021. <https://ec-patr.org/oikoymeniko-patriarxeio/>
- Güneş. "Batı Trakya'da dini lider seçimini ipotek altına almışlardı. Patrikhane'de özgür seçim" (23 Ekim 1991), 1.
- "BOA.HAT./180 / 8136, 3 Zilkade 1211 (30 Nisan 1797)", 03 Nisan 1211.
- "HAT., 184/ 8513, 1204 Zilhicce 29 (9 Eylül 1790)", 29 Eylül 1204.
- "HAT. /270, / 15764, 29 Zilhicce 1220 (20 Mart 1806)", 29 Mart 1220.
- İmerologion tu İkumeniku Patriarhiu Etus 2009*. Selanik: Ekdosis İkumeniku Patriarhiu, 2009.
- Tercüman*. "İstanbul Valiliği patriklik makamı için kararı Sen Sinod Meclisine bıraktı. Saygısız Yunanlı utansın" (22 Ekim 1991), 1.
- <https://www.sabah.com.tr/yasam/2011/03/07.> "mubadil_patrik_86_yil_sonra_huzura_kavustu", ts. Erişim 06 Haziran 2021
- "MV. (Meclis-i Vükela Mazbataları)102. / 41, 18.Safer 1319 /1901", Safer /1901 1319.
- Hürriyet*. "Patrik adaylarına kısıtlama olmadı" (23 Ekim 1991), 1.
- "Y.EE.(Yıldız Eas ve Sadrazam Kamil Paşa)38 / 85, 14 Cemaziyülahir /1312 (13 Aralık 1894)", 14 Aralık 1312.
- Ortodoksia* 21 (1946), 37-147.
- Ortodoksia* 23 (1948), 335-336.

The Election of the Fener Greek Patriarchs From Past to Present

Salih İNCİ*

Extended Abstract

The Fener Greek Patriarchate in Istanbul is one of the most important churches of Orthodoxy. The supreme ecclesiastical leader at the head of the Patriarchate is known as the Archbishop of the Istanbul Church and the Fener Patriarch. The current officeholder is Bartholomew I (1991-), the 270th bishop of that see. The Church believed that the election of the Patriarch was accomplished by divine grace, through the grace of God and the guidance of the Holy Spirit. According to the Christian faith, this was done through the bishops who attended the Holy Synod. In the Byzantine, Ottoman and Republican periods, three main actors that influenced the patriarch elections came to the fore. These; The Patriarch, the Holy Synod and political powers. However, depending on each period's specific social, political and international conditions, other side actors were also involved in the elections.

Byzantine Period

The church administrators were named as bishop, archbishop and patriarch in parallel with his power in history. According to faith, the King and the Patriarch were appointed by God to dominate the sovereignty of Him on earth. Therefore, only the king could approve the resignation, dismissal and election of high-ranking officials in the church, including the patriarchs.

The most influential institution in the determination of patriarch candidates was the "Holy Synod." The Holy Synod selected the three candidates. The Emperor would finalize the following process. The Emperor would not approve of any of the three candidates presented to him when necessary, and he could have chosen someone else a candidate except these three. In the end, the election would have been completed with the vote of the Holy Synod and the subsequent approval of the emperor. While respecting the Holy Synod's choice, the emperors sometimes pressured the Synod to choose the name they wanted. After the election, the Emperor has ceremonially presented to the Patriarch the cross, the purple soutane, and the pectoral reliquary cross, which symbolized his office. After the official ceremony, the patriarch was consecrated by the Metropolitan of Heraclea.

There were also external factors that were effective in electing patriarchs in Byzantium. One of these was relations with the Roman church. For example, if the Emperor wanted to establish good relations with Rome, as seen in the last centuries of Byzantium, the clergy who were in favor of union with the Papacy had a better chance of becoming patriarchs. Besides, the rivalry between dynasties in Byzantium.

* Assoc. Prof., Kırıkkale University, Faculty of Theology, Department of History of Religions, Kırklareli, Turkey, incisalih@klu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2252-5564>.

tium, internal political struggles and the rivalries among the bishops can be mentioned as the other factors affecting the elections.

Ottoman Period

Patriarch elections in the Ottoman Empire were also similar to those in Byzantium. However, until the Patriarchate Regulation (Rum Patrikhane Nizamnamesi) in 1862, these practices changed according to the conditions of the period and individuals. Finally, the influence of the Holy Synod was reduced with the "Mixed Assembly" formed with the 1862 Regulations, with the participation of civilian members. Patriarchs who were elected during the Ottoman period started their duties with the "Berat" given by the sultans.

In the Ottoman period, as in Byzantium, the main factors affecting the election; were political power, the patriarch and the Holy Synod. Apart from these, there are other factors that affect the elections. These are the rivalry between the local Greeks of Istanbul and the Greeks of Trabzon, the money (Pişkeş) paid to the state for the patriarchate, wealthy and aristocratic Greek notables (Fenerliler), conflicts between Protestants and Catholics engaged in missionary activities in Ottoman lands, and the claims of the Russians to protect the Orthodox in the Ottoman State, etc.

Modern Period

In the modern era (In the Republic of Turkey), there have been no separate regulations regarding elections. Instead, the governor's decrees (İstanbul Valiliği) generally determined the election procedures and sent them to the Patriarchate. These regulations (not laws) are partially similar to the eligibility conditions in the Patriarchate Regulation of 1862 in the Ottoman era. Although there were some crises in the election of patriarchs in the first years of the Turkish Republic, the election processes took place in a more positive atmosphere in the following years. The factors that partially determine the Patriarchate elections and Patriarchate-government relations in the new period are the international balance of power during and after the cold war, the nature of Turkish-Greek relations and minority rights issues within the framework of reciprocity. This situation is still valid today.

Keywords: Patriarchate, Istanbul, HolySynod, The Ottomans, Republic of Turkey.

